

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΕΜΦΥΛΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ 20ου ΑΙΩΝΑ

Μ. ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ • ΜΑΛΟΥΤΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Από τον αποκλεισμό λόγω φύλου στην επιβολή της γυναικείας παρουσίας

Αν τον Μάιο του 1929 απορρίφθηκε η αίτηση συμμετοχής της Αγνής Ρουσοπούλου στον πρώτο διαγωνισμό για την πρόσληψη εισηγητών στο Συμβούλιο της Επικρατείας «διότι είναι γυναίκα», στο τέλος του ίδιου αιώνα θα μπορούσε να επιβληθεί, λόγω θετικών διακρίσεων, η παρουσία της εγγονής της σε κάποια αντίστοιχη θέση, με την ίδια αιτιολογία: «Επειδή είναι γυναίκα». Παρά την εντυπωσιακή εξέλιξη στις συνθήκες των γυναικών που σηματοδοτούν οι δύο αυτές καταστάσεις, και παρά την ποιοτική διαφορά μεταξύ του αποκλεισμού και της επιβολής λόγω φύλου, θα αποτολμήσω τον έλεγχο μιας φαινομενικά παραδοξολογικής υπόθεσης που υποστηρίζει ότι, από τη σκοπιά της θεωρίας της δημοκρατίας και με στόχο τη διαμόρφωση αυτόνομων και ισότιμων πολιτών, και τα δύο, αποκλεισμός και επιβολή, είναι εξίσου μη αποδεκτά. Γιατί και τα δύο αποδέχονται ως δεδομένα και ουσιώδη τη διάκριση γυναικες/ άνδρες, που όντας εγγενώς ιε-

ραρχική διαφαίνεται όλο και περισσότερο ως κοινωνικά προβληματική και σίγουρα ως ασύμπτωτη με τη δημοκρατία. Αν ισχύει η υπόθεση αυτή, και με δεδομένη την τεράστια εξέλιξη που σημειώθηκε στο σύστημα έμφυλων σχέσεων την αντίστοιχη περίοδο, μπορούμε θεμητά να υποθέσουμε ότι υπάρχει κάτι εγγενώς λανθασμένο στις πολιτικές που ευαγγελίζονται την έμφυλη ισότητα.

Αναμφίβολα η εξέλιξη των έμφυλων σχέσεων που συντελέστηκε τον 20ό αιώνα στην ελληνική κοινωνία δεν είχε συντελεστεί σε όλους τους προηγούμενους. Αρκεί να αναφερθούμε στο 1952 και στην κατοχύρωση πολιτικών δικαιωμάτων των γυναικών, που εκτός από την ψήφο κατοχύρωναν και την πρόσβασή της στα όργανα και στις λειτουργίες του κράτους, τη συνταγματική κατοχύρωση της έμφυλης ισότητας και τις θεσμικές ρυθμίσεις της δεκαετίας του '80, καθώς και τη μαζική είσοδο γυναικών στην αγορά εργασίας με παράλληλη δραματική άνοδο του επιπέδου εκπαίδευσής τους. Αν όμως ρωτήσουμε «τι σημαίνει κοινωνικά και πολιτικά να είναι κανείς γυναίκα» στις

αρχές του αιώνα και αντίστοιχα στο τέλος του, οι απαντήσεις θα εντυπωσιάζαν με το μέγεθος των παρατηρούμενων αλλαγών, αλλά και με την πληθώρα των ουσιαστικών ομοιοτήτων. Γιατί η έμφυλη ισότητα που θεσμικά προβλέπεται, βλέπουμε ότι δομικά εμποδίζεται. Οι σημαντικές αλλαγές που σημειώθηκαν είναι αμφίβολο αν είναι ουσιώδεις ως προς τον εξουσιαστικό και ιεραρχικό χαρακτήρα του συστήματος έμφυλων σχέσεων στον ιδιωτικό χώρο, ενώ η κατωτερότητα στην κοινωνική θέση των γυναικών, συστηματικών πρωταγωνιστών στη φτώχεια και την ανεργία, είναι σταθερά αναπαραγόμενη, κάτι που δημιουργεί προβλήματα και στη λειτουργία της δημοκρατίας. Πράγματι, οι θεσμοθετημένα ως κοινωνικά άνισοι στον ιδιωτικό χώρο, όσοι/ες επιφορτίζονται με ρόλους που κοινωνικά ιεραρχούνται ως ανώτεροι/κατώτεροι, χαρακτηρίζονται από συστηματικές διαφορές στην πρόσβαση σε θέσεις κύρους και δεν μπορεί ποτέ να είναι ισότιμοι/ες και αυτόνομοι/ες πολίτες στον δημόσιο χώρο. Η θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας είναι ενδεικτική της θέσης τους

στον ιδιωτικό χώρο, κάτι που φαίνεται στον επαγγελματικό διαχωρισμό λόγω φύλου, ενώ παράλληλα αν και αποτελούν πλέον το 40% του εργατικού δυναμικού, είναι μόνο το 20% εργοδοτών και αυτοαπασχολούμενων, το δε χάσμα αμοιβών, παρά τις εξαγγελίες, εξακολουθεί να είναι από τα υψηλότερα στην Ευρώπη. Συγχρόνως, η μερική απασχόληση είναι πρωτίστως γυναικεία υπόθεση, όπως και η απασχόληση σε προσωρινές ή άτυπες μορφές εργασίας, σε οικογενειακές μονάδες ως συμβοηθούντα μέλη, στην αδήλωτη εργασία κ.ά.

Ενώ βελτιώθηκαν σημαντικά οι συνθήκες διαβίωσης των γυναικών και ενώ ενδεχομένως μετατοπίστηκαν τα όρια της κατανομής των εμφύλιων ρόλων, η αντιφατική εικόνα που εμφανίζεται στον δημόσιο χώρο και πρωτίστως στην εργασία και στην πολιτική καταδεικνύει και τα όρια της ακολουθούμενης πολιτικής φύλου στην Ελλάδα

Την ίδια περίοδο, η αύξηση της παρουσίας γυναικών στη Βουλή υπήρξε σημαντική, αλλά οι γυναίκες εξακολουθούν να μην ξεπερνούν το 17% στη Βουλή του 2009, ακόμη και με την επιβολή (εν μέρει αυτοαναϊρούμενων) ποσοστώςων στα ψηφοδέλτια. Η εικόνα της πολιτικής εξουσίας, συνεπώς, παραμένει κυριαρχικά ανδρική (παρά τη συγκυριακή μεγάλη παρουσία γυναικών στην κυβέρνηση), ενώ είναι φανερό ότι σε όλες τις δομές λήψης αποφάσεων οι γυναίκες υστερούν αριθμητικά, αφού είναι δεδομένο πως σε εξουσιαστικές δομές συμμετέχουν πρωτίτως μέλη κυρίαρχων κοινωνικών κατηγοριών. Είναι δε βέβαιο ότι η πολιτική περιθωριοποίηση των γυναικών δεν αποτελεί την πηγή, αλλά μάλλον απόρροια της κατώτερης κοινωνικής θέσης που τους επιφυλάσσει, κάτι που δείχνει τις δυσκολίες (και τις ενδεχόμενες παγίδες) της απόπειρας αναγωγής των γυναικών σε ουσιαστικούς συμμετέχοντες της πολιτικής διαδικασίας μέσω παρεμβάσεων στο επίπεδο των αριθμών της πολιτικής τους «εκπροσώπησης».

Ενώ βελτιώθηκαν σημαντικά οι συνθήκες διαβίωσης των γυναικών, και ενώ ενδεχομένως μεταποτίστηκαν τα όρια της κατανομής των εμψύλων ρόλων, η αντιφατική εικόνα που εμφανίζεται στον δημόσιο χώρο και πρωτίστως στην εργασία και στην πολιτική καταδεικνύει και τα όρια της ακουθούμενης πολιτικής φύλου στην Ελλάδα. Τα ριζοσπαστικά μέτρα της δεκαετίας του '80 δεν στόχευαν στην ανατροπή των έμφυλων σχέσεων, ούτε στην κατάργηση των καθιερωμένων προτύπων φύλου. Στόχος υπήρξε η διευκόλυνση των γυναικών στην άσκηση των ρόλων τους (που νομιμοποιούνται έτσι περαιτέρω ως δικό τους) και η κατάργηση των κατάφορων αδικιών σε βάρος τους. Η αντίληψη της «ισότητας» που διέπει τη σχετική κοινωνική πολιτική εντάσσεται απόλυτα στη φιλελεύθερη παράδοση, αφού στοχεύει, κυρίως, στην τυπική εξίσωση των γυναικών με ένα ανδρικό πρότυπο, μέσω διευκολύνσεων (ωράριο, παιδικό σταθμίο, κ.ά.) ώστε ως εργαζόμενες να μην εμποδίζονται από τους, πάντα αποκλειστικά δικούς τους, «γυναικείους» ρόλους. Σε μεταγενέστερη περίοδο, οι ευρωπαϊκές εμπνεύσεως πολιτικές, ακόμη και εάν δεχθούμε ότι, ορισμένες τουλάχιστον, έπαιναν προς την εξάλειψη των προτύπων φύλου, στην ελληνική εκδοχή τους, εφαρμόστηκαν στη γνωστή κατεύθυνση: Διευκολύνσεις, στήριξη ορισμένων γυναικών για την εκκλήρωση των παραδοσιακών ρόλων, αύξηση της ορατότητας γυναικών, κτλ. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν συνέβαλαν στη βελτίωση της κοινωνικής θέσης συγκεκριμένων γυναικών, ούτε ότι δεν υπήρξε ποτέ πολιτική βούληση για ουσιαστικότερες αλλαγές, αντίθετα. Ωστόσο, οι πολιτικές αυτές, μέσω της άρρητης διάγνωσης την οποία εμπεριέχουν για το τι είναι έμφυλη ανισότητα, δομούν το πρόβλημα που στοχεύ-

ουν να καταπολεμήσουν κατά τέτοιο τρόπο, ώστε αδυνατούν να το αντιμετωπίσουν ουσιαστικά: Με σεβασμό στα παραδοσιακά όρια των έμφυλων ρόλων, ουσιαστική έμφυλη ισότητα δεν μπορεί ποτέ να κατοχυρωθεί.

Για να γίνει ουσιαστική η ιδιότητα του πολίτη για τις γυναίκες δεν αρκεί ούτε η θεσμοθετημένη παρουσία (επιβολή) ορισμένων από αυτές στη λειτουργία της δημοκρατίας και σε άλλους θεσμούς, ούτε τα μέτρα για τη διευκόλυνση στην άσκηση των παραδοσιακών ρόλων τους: η ουσιαστική καταπολέμηση της έμφυλης ανισότητας δεν επιτυγχάνεται με σεβασμό στη γενεσιουργό αιτία της. Δηλαδή, στη διπολικότητα του φύλου που είναι εγγενώς εξουσιαστική και ιεραρχική. Για να λειτουργήσει ουσιαστικά η δημοκρατία, χρειάζεται συνεχής αγώνας για την εμβάθυνση στις αρχές της, χρειάζεται ελεύθεροι, αυτόνομοι, μορφωμένοι, συμμετοχικοί και βεβαίως ισότιμοι πολίτες. Πρέπει συνεπώς να τους διαμορφώσει. Και ως προς το φύλο, το βασικό εμπόδιο είναι η διχοτομία με την οποία το αντιλαμβάνομαστε και το βιώνουμε, μια διχοτομία εξ ορισμού ιεραρχική, η οποία είναι κοινωνικά καθορισμένη, παρ' ότι σε επίπεδο άρρητης αποδοχής την ανάγουμε στη φύση. Η κυρίαρχη ιδεολογική ταύτιση των γυναικών με τη φύση και ο σεβασμός της μυθικής «γυναικείας διαφορετικότητας» εξακολουθούν να εμποδίζουν την ουσιαστική αναγωγή των γυναικών σε πραγματικά ισότιμες με τους άλλους πολίτες. Συνεπώς, οι γυναίκες «ως γυναίκες», ως το κατώτερο μέλος ενός διπόλου, δηλαδή, δεν θα γίνουν ποτέ ισότιμες με τους άνδρες. Η επιταγή της «ισότητας των δύο φύλων» μοιάζει μάλιστα εγγενώς ανέφικτη, στον βαθμό που άνδρες και γυναίκες συγκροτούνται εξ ορισμού ως άνισοι, γι' αυτό και οι πολιτικές που την υπηρετούν έχουν πολύ περιορισμένη επιτυχία.

Η μειωμένη παρουσία γυναικών στις δομές λήψης αποφάσεων εικονογραφεί με τον πιο έκδηλο τρόπο την αντίφαση μεταξύ της ισοτέλειας που επιφυλάσσει στις γυναίκες στον ιδιωτικό χώρο και της οικουμενικής ισότητας των δικαιωμάτων, η οποία αφορά τους «ελεύθερους και ίσους» πολίτες, θεωρητικά ανεξαρτήτως φύλου. Δείχνει, δηλαδή, ότι προβληματική είναι η σχέση της δημοκρατίας με το σύστημα έμφυλων σχέσεων, και όχι «απλώς» με τις γυναίκες. Συνεπώς υποδεικνύει και την κατεύθυνση των μέτρων που θα πρέπει να θεσμοθετηθούν ώστε η ιδιότητα του πολίτη να χωρέσει πραγματικά όλες και όλους. Μέτρα αντισεξιστικά σε όλους, ανεξαιρέτως, τους τομείς, που ενώ θα καταπολεμούν τον (γυναικείο) αποκλεισμό, θα προσφέρουν μια προοπτική ενός άλλου κόσμου, στον οποίο η ταυτότητα φύλου δεν θα είναι δεδομένη, δεν θα λειτουργεί κανονιστικά και περιοριστικά, δεν θα οριοθετεί διαδρομές ζωής και όνειρα, δεν θα αποτελεί εμπόδιο στην αυτοπραγμάτωση. Ναι, γίνεται.

«ΝΑΙ»

ΣΤΙΣ ΠΟΣΟΣΤΩΣΕΙΣ

ΒΑΣΩ ΚΙΝΗ ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Οι διακρίσεις σε βάρος των γυναικών έχουν σφραγίδα κοινωνική και είναι ευθύνη της κοινωνίας να λάβει μέτρα για να τις άρει

Η επίθεση ήταν «άνανδρη», η στάση «αντρική», το κράτος «πανδρύνεται» ακόμη κι όταν πρόκειται μόνο για πρόσληψη γυναικών, στα κόμματα υπάρχει «λειψανδρία», τα παιδιά «ανδρόθηκταν». Φράσεις που απαντούν σε αφθονία στον δημόσιο χώρο. Στο Πανεπιστήμιο Αθηνών επί χρόνια, παρά τις διαβεβαιώσεις, παρά την απόφαση της Συγκλήτου που υποθέτσε αίτημα του Γραφείου Ισότητας, σε κάθε εξεταστική περίοδο, πρέπει να υπογράψω τα βαθμολόγια σβήνοντας τη λέξη «Ο Διδάσκων» και γράφοντας με το χέρι «Η Διδάσκουσα». Το ίδιο πρέπει να κάνω όταν υπογράφω αποδείξεις: σβήνω το «Ο εισπράξας» και γράφω «Η εισπράξασα». Το ίδιο με τις βεβαιώσεις, τις δηλώσεις, τις αιτήσεις, κτλ. Σβήνω το «Ο Βεβαιών», «Ο Δπλών», «Ο Απτών» και γράφω μόνη μου «Η Βεβαιούσα», «Η Δπλούσα», «Η Αιτούσα». Ασκήσεις ματαιότητας... Πόσες, και για πόσο ακόμη, θα έχουν την ανοχή, την επιμονή και την ετοιμότητα να διορθώνουν τα κακώς κείμενα; Και γιατί πρέπει οι γυναίκες μόνες τους να φροντίζουν για την αποκατάσταση μιας καταφανώς άνισης μεταχείρισης όταν οι άνδρες, σε αντίστοιχες περιστάσεις, δεν έχουν τίποτε να σκεφθούν; Πάνω από το μισό του πληθυσμού ουσιαστικά παραγκωνίζεται, αγνοείται, τοποθετείται στο περιθώριο για εκατονταετίες, και πρέπει μόνες τους οι γυναίκες να υπενθυμίζουν ότι κάτι πρέπει να γίνει γι' αυτό. Και όχι μόνο

δεν εισακούγονται όταν επισημιάνουν όσα πρέπει να αλλάξουν, αλλά συνήθως αντιμετωπίζονται με ειρωνεία, καχυποψία, δυσφορία και συγκατάβαση. Οι αιτιάσεις τους εκλαμβάνονται ως απειλή σε εγκατεστημένες πρακτικές και νοοτροπίες (σαν να προσπαθούν να εκπορθήσουν φρούρια που δικαιωματικά δεν είναι γι' αυτές), ενώ η όποια διευθέτηση θεωρείται καταχρηστική παραχώρηση σε παράλογες απαιτήσεις. Έχουν γίνει, ασφαλώς, πολλά και μεγάλα βήματα. Όμως οι διακρίσεις σε βάρος των γυναικών, έκδηλες ή λανθάνουσες, κάθε άλλο παρά έχουν εκλείψει. Στον δημόσιο χώρο οι επιτυχημένες επαγγελματίες παρουσιάζονται ως κάτι αξιοπερίεργο, στους χώρους δουλειάς όπου βιώνουν την υποτίμηση, την έλλειψη σεβασμού και συχνά τις διάφορες μορφές σεξουαλικής παρενόχλησης, γνωρίζουν αργά ή γρήγορα τη λεγόμενη γυάλινη οροφή που με επώδυνο τρόπο συμπιέζει τις φιλοδοξίες και την ανέλιξη τους. Στις διαφημίσεις, εκτός των σεξιστικών στερεοτύπων, οι γυναίκες προβάλλονται ως ανίδεες που περιμένουν να μάθουν από τον σύζυγο πώς πρέπει να κάνουν τη συναλλαγές τους, ενώ ακόμη και σήμερα φυσικός χώρος των γυναικών θεωρείται η οικογένεια και το σπίτι. Ειδατε κάποιον άνδρα να ερωτάται για το αν μπορεί να συνδυάσει καριέρα και οικογένεια; Ποτέ. Γιατί θεωρείται αυτονόητο πως αυτή είναι μέριμνα των γυναικών.

Το ανυποχώρητο, και δυσάρεστο, δεν είναι μόνο ότι το φαινόμενο επιμένει, αλλά ότι προστάθεις προς την κατεύθυνση

>>

Κατέκτησε νέα επαγγέλματα αλλά της αρνήθηκαν την εξέλιξη

>>

της εξάλειψής του συναντούν μια ευρύτερη αντίσταση ακόμη και από γυναίκες. Μια τέτοια περίπτωση είναι οι λεγόμενες πολιτικές θετικές διακρίσεις.

Οι γυναίκες θεωρούν ότι η λήψη τέτοιων μέτρων, π.χ. οι ποσοτώσεις, όπως η υποχρέωση του 30% στις υποψηφιότητες για τις αυτοδιοικητικές εκλογές, είναι σαν να αντιμετωπίζονται ως υποδεέστερες, σαν να χρειάζονται ειδική προστασία, σαν να μην μπορούν να τα καταφέρουν μόνες τους.

Η αλήθεια είναι ότι η εμπειρία δείχνει ότι δεν μπορούν να τα καταφέρουν μόνες τους, τουλάχιστον σε μεγάλους αριθμούς. Όχι γιατί υστερούν, όχι γιατί δεν έχουν τις γνώσεις ή τις ικανότητες, αλλά γιατί είναι έτσι συγκροτημένα τα πράγματα που οι συνθήκες δεν τις ευνοούν για να προχωρήσουν. Φταίει οι γυναίκες που ενώ είναι πάνω από το 50% του φοιτητικού πληθυσμού, συχνά αριστεύοντας, στη συνέχεια αποτελούν ένα ελάχιστο μέρος του διδακτικού προσωπικού (άνισα καταμεμημένοι σε ειδικότητες), ειδικά στις υψηλές βαθμίδες, ενώ πρακτικά αποκλείονται απ' όλες τις θέσεις εξουσίας και διοίκησης;

Είναι ήττα για τις γυναίκες, και νίκη της κυρίαρχης άποψης, να υποστηρίζεται ότι είναι δικό τους πρόβλημα, των γυναικών δηλαδή, που δεν διακρίνονται στον δημόσιο βίο ή δεν προχωρούν στην επαγγελματική τους ζωή. Αυτό υπονοείται όταν λέγεται ότι μόνες τους μπορούν να τα καταφέρουν, ότι αν προσπαθίσουν αρκετά, οι πόρτες γι' αυτές θ' ανοίξουν. Λες και το πρόβλημα είναι ότι οι γυναίκες δεν προσπαθούν αρκετά. Οι διακρίσεις σε βάρος των γυναικών έχουν σφραγίδα κοινωνική και είναι ευθύνη της κοινωνίας συνολικά να πάρει μέτρα για να τις άρει. Οι γυναίκες που είναι αντίθετες σε τέτοια θετικά μέτρα υποστήριξης των γυναικών, όχι μόνο δεν εναντιώνονται στην κυρίαρχη άποψη που βάσει πολλαπλά εμπόδια στην εξέλιξή τους, αλλά υιοθετούν και στηρίζουν την άποψη αυτή σιγματίζοντας τις υπόλοιπες γυναίκες ως μη ικανές. Είναι σαν να δέχονται ότι οι άνδρες συνάδελφοί τους προχωρούν μόνο με την αξία τους, ότι δεν υπάρχουν εγκατεστημένες δομές και πρακτικές, θεσμικά και άτυπα δίκτυα, που τους δίνουν εκ προοιμίου πλεονέκτημα, το οποίο μάλιστα μοιάζει τόσο φυσικό που είναι πλέον αόρατο. Και μόνο οι μεγάλοι αριθμοί των ανδρών σε οποιονδήποτε χώρο δείχνει πόσο πιο φιλόξενοι είναι οι χώροι αυτοί γι' αυτούς και πόσο λιγότερο φιλικό για τις γυναίκες. Τα θετικά μέτρα υπέρ των γυναικών δεν αποκαθιστούν μόνο τις αδικίες που εξακολούθησαν να διαπράττονται εις βάρος τους, αλλά μπορούν να φέρουν μεγαλύτερους αριθμούς γυναικών στο προσκήνιο αποκαθιστώντας όχι μόνο τη δημοκρατική αντιπροσώπευση του πληθυσμού, αλλά προβάλλοντας ένα πιο ισορροπημένο και δίκαιο μοντέλο της κοινωνίας.

«ΟΙ ΑΡΣΕΝΙΚΩΣ ΛΑΛΟΥΝΤΕΣ ΝΟΜΟΙ»

ΘΑΝΑΣΗΣ Κ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΔΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΣΤΟ ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Η μειονεκτική θέση της γυναίκας έχει θεμελιωθεί από χρόνια στη βάση σχετικών νόμων

Η μειονεκτική θέση της γυναίκας στη νεοελληνική κοινωνία προβάλλει ανάγλυφα μέσα από τον νομικό λόγο, όπως εκφέρεται στους νόμους, στις δικαστικές αποφάσεις και στα θεωρητικά κείμενα τουλάχιστον ως το 1983, έτος της καταλυτικής νομοθετικής μεταρρύθμισης. Ο νομικός λόγος, ιδίως του μεσοπολέμου και των πρώτων μεταπολεμικών χρόνων, είναι έκδηλα απαξιαστικός

για το γυναικείο φύλο. Στην ουσία η γυναίκα είναι εκτός του νομικού λόγου (βλ. Χρ. Τσακιστράκη, «Το δίκαιο ως λόγος και η γυναίκα ως η εκτός λόγου ξενότητα», στον τόμο το σώμα, το φύλο και η έμφυλη διαφορά, επιμ. Μαρ. Μαρκοπούλου, 2009, σ. 80 επ.).

Η απουσία αυτή παρατηρείται κατά πρώτο λόγο στο επίπεδο των σημαινόντων. «Οι αρσενικός λαλούντες νόμοι περιλαμβάνουνι συνήθως και το θήλυ γένος», διαπίστωνε το 1877 ο Βασ. Οικονομίδης. Και είναι χαρακτηριστικό ότι και στη γλώσσα του ισχύοντος Συντάγματος δεν υπάρχουν «Ελληνίδες», αλλά μόνο «Ελληνες», σαν η Ελλάδα να ήταν χώρα αποκλειστικά αρρένων! «Οι Ελληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου», διακηρύττει το άρθρο 3, «οι Ελληνες έχουν το δικαίωμα να συνέρχονται...», το άρθρο 11, οι Ελληνες έχουν δικαίωμα στη δωρεάν παιδεία (άρθρο 16), κοκ. Προς αποφυγή, πάντως, παρανοήσεων αναθεωρητικός συντακτικός νομοθέτης αισθάνθηκε την ανάγκη να αναφέρει ρητά το «Ελληνες και Ελληνίδες έχουν τα ίδια δικαιώματα και υποχρεώσεις» (άρθρο 3 §2).

Αν ο γλωσσικός αποκλεισμός του γυ-

ναικείου φύλου από το νομοθετικό λεξιλόγιο λειτουργεί σε επίπεδο σημαινόντων και έχει συμβολική σημασία, η περιθωριοποίηση των Ελληνίδων από το περιεχόμενο των νομοθετικών κειμένων τις καθιστούσε «ολίγον πολίτες»! Αρκεί η υπενθύμιση ότι οι Ελληνίδες απέκτησαν το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι στις βουλευτικές εκλογές με το Σύνταγμα του 1952. Είχε προηγηθεί (1930) το δικαίωμα των Ελληνίδων να ψηφίζουν, όχι όμως και να εκλέγονται, στις δημοτικές εκλογές, εφόσον ήσαν εγγράμματες!

Χαρακτηριστική της στάσης αυτής του έλληνα νομοθέτη ήταν η μεταχείριση των γυναικών από το οικογενειακό δίκαιο. «Ο ανήρ είναι η κεφαλή της οικογενείας και αποφασίζει περί παντός ό,τι αφορά τον οικογενειακό βίον, ενόσω η απόφασίς αυτού δεν παρίσταται ως κατάχρησις δικαιώματος» διακήρυττε με τον απαραίτητο στόμφο το άρθρο 1387 του Αστικού Κώδικα. Η Ελληνίδα μητέρα δεν είχε αποφασιστικό λόγο ούτε για τα ανήλικα παιδιά της, αφού οι σχετικές αποφάσεις λαμβάνονταν αποκλειστικά από τον άνδρα, της «πατρικής εξουσίας» • και

Αν ο γλωσσικός αποκλεισμός του γυναικείου φύλου από το νομοθετικό λεξιλόγιο λειτουργεί σε επίπεδο σημαινόντων και έχει συμβολική σημασία, η περιθωριοποίηση των Ελληνίδων από το περιεχόμενο των νομοθετικών κειμένων τις καθιστούσε «ολίγον πολίτες»

Όταν οι γυναίκες ήταν ο στυλόβάτης της οικονομίας στο χωριό

αν τύχαινε να πεθάνει ο πατέρας, όσο τα παιδιά ήταν ανήλικα, η μητέρα δεν κατελάμβανε τη θέση του, αλλά ήταν επίτροπος, υπό τον έλεγχο του παρ επιτρόπου και του συγγενικού συμβουλιού. Αν μάλιστα κuoφορούσε, μετά τον θάνατο του συζύγου της, έπρεπε να διορισθεί «εμβρυωρός», που επέπτευε επί της κοιλιάς της (curator ventris)!

Οι ρυθμίσεις αυτές, που ίσχυσαν ως το 1983, έβρισκαν ευνοϊκό έδαφος στην πλειονότητα των δικαστών, εμφορούμενων από την ίδια ανδροκρατική αντίληψη. Έτσι το 1963 το Πρωτοδικείο Αθηνών (23195/1983) δέχθηκε ότι ο σύζυγος είχε δικαίωμα να ελέγχει την αλληλογραφία της συζύγου του, ως θεματοφύλακας της οικογενειακής τάξης. Το 1962, ο Αρειος Πάγος (635/1962) απεφάνθη ότι η άρνηση της συζύγου να παραπτηθεί από το Ελεγκτικό Συνέδριο, όπως αποφάσισε ο σύζυγος, συνιστούσε υπάιτιο παράπτωμα που δικαιολογούσε το διαζύγιο σε βάρος της! Είλικρινέστερο, το Εφετείο Κερκύρας (4/1967) επικαλείται, προκειμένου να δικαιολογήσει αντίστοιχη απαγόρευση, «τα περί του γάμου αντιλήψεις της ελληνικής κοινωνίας».

Το θεσμικό αυτό πλαίσιο αποτύπωνε την ιδεολογία των νομικών για τη θέση της Ελληνίδας στην κοινωνία. «Η Ελληνίδα σήμερα αναγνωρίζει αβίαστος την υπεροχήν του ανδρός εν τη οικογενειακή ζωή. Δεν βλέπομεν δε τον λόγον εκτός της σπουδούς της απομνήσεως, να αλλοιώσωμεν την νοοτροπίαν της Ελληνίδος» διαπίστωνε ο Ηλ. Αναστασιάδης στην Αναθεωρητική Επιτροπή για τη σύνταξη του Αστικού Κώδικα* και συμπληρώνει ο Α. Ζηλήμων: «Τώρα βεβαίως, όταν ομιλώμεν περί της υπεροχής του ανδρός, δεν δυνάμεθα να ομιλώμεν περί βίαιοπραγών του ανδρός κατά της συζύγου ή αναμόστου συμπεριφοράς ή βαναυσότητων (!). Θέλω μόνον να διοική ο ανήρ». Και το αποκορύφωμα: «Δεν είναι δυνατόν να πείσωμεν τον κόσμο, ότι η γυνή εν πάσι είναι ίση με τον άνδρα. Ενθυμούμαι δε ότι ο Πρόεδρος του Δικηγορικού Συλλόγου Παρισίων Henri Robert εις άρθρον του με τίτλον “Η δικηγόρινα”, γράφει ότι η γυνή δεν είναι δυνατόν να ευδοκμήση ως δικηγόρος, διότι στερείται της μυικής εκείνης δυνάμεως, η οποία είναι απαραίτητος όπως αντικρούση μίαν πάλιν επί του δικαστικού βήματος (...)» (Π. Θηβαίος). Παρόμοια φληναφήματα, που ευτυχώς τα ακύρωσε η ζωή, οδηγούσαν σε ένα απλουστευτικό και ανορθολογικό νομικό λόγο, υποτιμητικό για το γυναικείο φύλο, που μόνο κατά παραχώρηση μετείχε του νομικού συστήματος. Επιβεβαίωσε στο άρθρο 1575 Αστικού Κώδικα, όπου διαβάζει κανείς ότι «σ’ αυτή τη διαθήκη μπορούν να είναι μάρτυρες και γυναίκες!» Αυτή η Λεζούλα, το «και», αποδίδει πλήρως την αντίληψη για την κατά παραχώρηση ένταξη της γυναίκας στο δίκαιο. Και αν σήμερα η δικαιοσύνη και η ισότητα έχουν αποκατασταθεί, καλό είναι «οι αρσενί-

κός λαλούντες νόμοι» να υπενθυμίζονται • γιατί μέσα σε κλίμα ενός διάχυτου νεοσυντηρητισμού εκκολλάονται απόψεις, που στο όνομα της γυναικείας αυτοδιάθεσης προτείνουν την εκού-

σια υποταγή της γυναίκας στον άνδρα. Κάποιες, μάλιστα, φορές καταλήγουν και σε νομοθετικές ρυθμίσεις, όπως συνέβη με το συζυγικό επώνυμο. Στις απόψεις αυτές, πέρα από το αυτονόη-

Πρωταγωνίστριες στην ορεινή Ελλάδα

το ότι η «εκούσια δουλεία» δεν παύει να είναι δουλεία, απάντηση δίνει παλαιό γυναικό: «Δεν με νοιάζει το ποτάκι που περνά από τα γένια μου • αλλά ο δρόμος που ανοίγει»...

ΤΑ ΝΕΑ (;) ΜΟΝΤΕΛΑ ΜΗΤΡΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ Η ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΜΑΡΙΝΑ ΜΑΡΟΠΟΥΛΟΥ ΝΟΜΙΚΟΣ, ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Όσο συγχέεται η γυναικεία με τη μητρική ταυτότητα τόσο οι γυναίκες θα αποδεσμεύονται από την τελευταία

Η Elisabeth Badinter είναι μια από τις σημαντικότερες εκπροσώπους του γαλλικού φεμινισμού, μιας παράδοσης σκέψης που τοποθετεί τη γυναικεία χειραφέτηση στη συνέχεια του διαφωτιστικού εγχειρήματος και διεκδικεί την ισότητα και τη μείξη (mixité) των δύο φύλων στη βάση του ότι «αυτό που τα ενώνει είναι πιο σημαντικό από αυτό που τα διαχωρίζει». Η ιδρυτική θέση του: «οι διαφορές ανάμεσα στα φύλα είναι ένα μη φυσικό, επομένως άρισμο, πολιτιστικό επιφανόμενο», προσδιόρισε τον αγώνα για τη διεκδίκηση της γυναικείας ατομικότητας, αυτονομίας και ισότητας κατά το μεγαλύτερο μέρος του 20ού αι. Στο τελευταίο βιβλίο της που τιτλοφορείται «Le conflit: la femme et la mere»

(Η σύγκρουση: Η μητέρα και η γυναίκα) (Flammarion, Παρίσι, 2010) καταπιάνεται με ένα σημερινό κοινωνικό «παράδοξο», μια σιωπηλή αντεπανάσταση, όπως την αποκαλεί, που συνεχώς κερδίζει έδαφος την τελευταία τριακονταετία εντός των ευρωπαϊκών κοινωνιών της προχωρημένης νεωτερικότητας: τη «νέα» επάνοδο της μητρότητας στην καρδιά του γυναικείου πεπρωμένου αλλά και μια ποιοτική «αναβάθμισή» της, μέσω της (επι)εγγραφής της στην ανασυρμένη από το παρελθόν κατηγορία του «φυσικού». Αυτή η «επιστροφή» σε μια βαρυστήμαντη και ολοκληρωτική για τη σύγχρονη γυναικεία ταυτότητα ουσιοκρατική και φυσιοκρατική μητρότητα χηχεί παράταιρα και ειρωνικά για τη μεταπαρατριχητική ευρωπαϊκή κατάσταση πραγμάτων. Εδώ η γυναικεία παρουσία σε όλους τους εργασιακούς και πο-

λιτικούς χώρους έχει πλέον νομιμοποιηθεί μια ποικιλία γυναικείων τρόπων ζωής πέρα από τη μητρότητα και οι ιατρικά υποβοηθούμενοι τρόποι αναπαραγωγής έχουν υπονομεύσει τις ως τώρα παραδοσιακές εννοιολογήσεις της. Η τεκνοποιία έχει προ πολλού εγκαταλείψει την τάξη του φυσικού προορισμού (διαίωσιση του είδους), της νομοτέλειας ή του θηλικού (θηρσοκευτικού) καθήκοντος. Κοινολογίες έχει φύγει από τον χώρο της ανάγκης και έχει εγκατασταθεί στον χώρο της ελευθερίας. Είναι μια υποκειμενική (ελευθερία) επιλογή συνδεδεμένη με την ατομική επιθυμία και υπό αυτή την έννοια υπακούει σε μια ετερογένεια λόγων για τους οποίους «θέλει ή δεν θέλει κανείς ένα παιδί» και, επομένως, σε πολλούς τρόπους «να είναι ή να μην είναι κάποια μητέρα».

>>

>>

Το νέο πρότυπο της «φυσικής» μητέρας βρίσκει απήχηση στις σύγχρονες γυναίκες των μεσοίων στρωμάτων, θυγατέρες των φεμινιστριών των δεκαετιών του '60 και '70, από τις οποίες έχουν παραλάβει ως αυτονόητα δεδομένα τις κατακτήσεις των δικών τους αγώνων, δηλαδή ένα διευρυμένο φάσμα εμπειριών ζωής, την αποκόλληση από τον ως πρόσφατα θεωρούμενο ως μοναδικό στόχο γυναικείας ολοκλήρωσης, το παιδί, τη σεξουαλική ελευθερία και περισσότερο ειλικρίνεια ως προς τις ανομολόγητες, επώδυνες όψεις της μητρότητας, την κούραση, τη μοναξιά, την ενοχοποίηση, τις στερήσεις, τα εμπόδια, με τις οποίες οι πρώτες έχουν πλέον τη δυνατότητα να αναμετρηθούν ορθολογικά.

Ωστόσο, παράγοντες όπως η σημερινή οικονομική κρίση και η ανεργία που πλήττει τις γυναίκες, οι απογοητεύσεις (κρίση αυτοεκτίμησης/κρίση ταυτότητας) που δοκιμάζουν στους επαγγελματικούς χώρους, όσο και η ένταση που γεννά η διαχείριση του ζεύγματος μητρότητα - εργασία και τα σχετικά προβλήματα (πώς να εναρμονιστούν μητρότητα και επάγγελμα, μητρότητα και επαγγελματική έμφυλη ισότητα) στην επίλυση των οποίων έχουν δοκιμαστεί, ανεπιτυχώς, λογής κοινωνικές πολιτικές στην Ευρώπη, δεν συνιστούν τα γενεσιουργά αίτια του φαινομένου. Πρόκειται για την αναγκαία αλλά όχι και επαρκή συνθήκη εμφάνισής του.

ΟΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΝΤΕΤΑΓΜΕΝΕΣ ΤΗΣ «ΦΥΣΙΚΗΣ» ΜΗΤΡΟΤΗΤΑΣ

Τρεις ιδεολογίες αγγλοσαξονικής προέλευσης, τοποθετημένες σε διαφορετικούς ορίζοντες, συνεργούν αποτελε-

σματικά στη δημιουργία του νέου «φυσικού» μοντέλου μητρότητας. Η πρώτη στοχεύει στην «οικολογικοποίηση» της ιδεώδους μητρότητας». Με σύμμαχό τους την αυξανόμενη οικολογική ευαισθητοποίηση των σημερινών συνειδήσεων οι οπαδοί του «φυσικού» (κατ' οίκον ή σε εναλλακτικά μαιευτήρια) «ήπιου» (αντι-ιατρικού, αντι-τεχνητού) τοκετού πολλαπλασιάζονται. Οι επιστημονικές πρακτικές ανακούφισης των ωδίνων του τοκετού αντιμετωπίζονται εχθρικά, «οι ωδίνες είναι μια γυναικεία μυστική τελεουργία στη φύση και στη ζωή».

Αποκορύφωμα της «φυσικοποίησης» της καλής μητρότητας αποτελεί το ύψιστο μητρικό καθήκον, ο παρατεταμένος (πάνω από 6 μήνες) θηλασμός, «η κατ' εξοχήν γυναικεία τέχνη», σε αντίθεση προς την τεχνητή γαλουχία. Καλή μητέρα είναι η θηλάζουσα με ό,τι κάτι τέτοιο συνεπάγεται: παράταση της σωματικής σύνδεσης μητέρας - παιδιού, μητρότητα «πλήρους απασχόλησης».

Η δεύτερη ιδεολογία επανενεργοποιεί έναν παλιό «τόπο», το μητρικό έντικτο, μέσα από νεώτερες διατυπώσεις: τη θεμελιωμένη σε πορίσματα από τον χώρο της ψυχολογίας (η επιστήμη της μελέτης της ζωικής συμπεριφοράς) σχετικά πρόσφατη θεωρία του μητρικού δεσμού (bonding) με το παιδί. Η γυναίκα, αναγόμενη στην τάξη των πρωτευόντων θηλαστικών, δημιουργεί δεσμό αγάπης με το νεογέννητο αυτοματικά και άμεσα χάρη σε μια νευροβιοχημική (ορμονική) διαδικασία που ενεργοποιείται στον οργανισμό της αμέσως μετά τη γέννηση και κατά την περίοδο της γαλουχίας. Σε αυτή την κρίσιμη χρονική φάση επιβάλλεται η φυσική συνεχής σωματική πρόσδεση μητέρας - παιδιού για την ίδρυση αρμο-

νικών σχέσεων μεταξύ τους και την ομαλή εξέλιξη του νεογέννητου. Η άποψη αυτή σήμερα επιζητεί την επέκταση του κρίσιμου χρόνου πρόσδεσης μητέρας - παιδιού στον έναν χρόνο και πλέον.

Η τρίτη ιδεολογική συνιστώσα έχει φεμινιστική προέλευση. Προέρχεται από μια τροπή της φεμινιστικής σκέψης τη δεκαετία του '80, γνωστή ως δεύτερο φεμινιστικό ρεύμα ή διαφοριστικός φεμινισμός. Βασισμένο σε μια ουσιοκρατική ανάγνωση της έμφυλης διαφορετικότητας, το ρεύμα αυτό διεκδικεί την υπαγωγή των βιο-κοινωνικών διαφορών σε καθεστώς θετικής αναγνώρισης και επαναξιόδοτησης. Η εμπειρία της μητρότητας, η κατ' εξοχήν διαφορά, επιστρέφει στον πυρήνα της φεμινιστικής προβληματικής, υπεραξιοδοτημένη αυτή τη φορά ως πηγή από την οποία απορρέει μια ιδιαίτερη «γυναικεία» ηθική, η ηθική του φροντίζουν (care), δυναμικό μοντέλο για τη δημόσια σφαίρα.

Το παράδοξο σε αυτήν την επιχείρηση επαναφυσικοποίησης και υπεραξιοδότησης της μητρότητας νοουμένης πλέον ως ατομικής επιλογής είναι πως εναποθέτει στους ώμους των σημερινών γυναικών ένα βάρος που τις αφορά αποκλειστικά μεγαλώνοντας τον κύκλο ευθύνης τους. Όσο η μητρότητα φεύγει από την τάξη του αυτονόητου και του αυθόρμητου και εισέρχεται στην τάξη της ατομικής απόφασης τόσο γίνεται μια ιδιαίτερα επώδυνη και ολοκληρωτική απασχόληση για τις γυναίκες. Το έμβρυο και το νεογέννητο έχουν ιδιαίτερες απαιτήσεις και είναι φορείς δικαιωμάτων. Το έμβρυο αντιλαμβάνεται τα πάντα και το μικρό παιδί είναι ήδη ένας ενήλικος που απαιτεί ανάλογη συμπεριφορά από τους ενήλικους γονείς του. Οι μητρικές ευθύνες ξεκινούν ήδη από τη

στιγμή της σύλληψης. Οι κίνδυνοι στους οποίους εκθέτει τον εαυτόν της πολλαπλασιάζονται, το ίδιο και οι μικρές και μεγάλες προφυλάξεις που οφείλει να πάρει καθώς και οι απαγορεύσεις και οι μικρο-πειθαρχίες με τις οποίες οφείλει να συμμορφωθεί «αν θέλει να είναι καλή μητέρα».

Όσο αυτή η μητρότητα γίνεται ένα εντατικό, ανελαστικό, ολοκληρωτικό μέγεθος, τόσο αποβαίνει μη διαχειρίσιμη, δυσπροσάρμοστη και συγκρουσιακή κατά τη συνύπαρξή της με τις άλλες γυναικείες επιδιώξεις (της γυναίκας, συζύγου, εργαζομένης κ.λπ.). Δεν πρέπει λοιπόν να απορεί κανείς με τις σύγχρονες διαδηλώσεις της υπογεννητικότητας. Στις σημερινές συνθήκες, όσο θα συσχετίζονται η γυναικεία με τη μητρική ταυτότητα τόσο οι σύγχρονες γυναίκες θα οδηγούνται στην εκούσια αποδέσμευσή τους από αυτήν. Και όσο θα εσωτερικεύεται το πρότυπο της φυσικής μητρότητας τόσο θα παρατηρείται το πρωτοφανές φαινόμενο της επιλογής της ατεκνίας (childfree), σε αντιδιαστολή προς την παλαιότερη μη ηθελημένη ατεκνία (childless), ως μια ιδιαίτερη γυναικεία κατάσταση.

Και η γαλλική εξάρτηση Εξάρτηση στον παραπάνω κανόνα αποτελεί η Γαλλία. Δίχως την ιδανική οικογενειακή πολιτική, σε σύγκριση με τις υπόλοιπες Ευρωπαϊκές, οι Γαλλίδες έχουν το υψηλότερο ποσοστό γεννητικότητας στην Ευρώπη, γίνονται μητέρες σε προχωρημένη ηλικία (κατά μ.ο. στην ηλικία των τριάντα έξι), επιστρέφουν νωρίς μετά τον τοκετό στη δουλειά και δεν επιλέγουν την επαγγελματική ημιαπασχόληση μετά τη δεύτερη γέννα. Και βέβαια απαγορεύεται να κλείσει η πόρτα του μαιευτηρίου. Με άλλα λόγια, με τους όρους του φυσικού παραδείγματος είναι «μέτριες» μητέρες.

Η στάση αυτή ωστόσο απορρέει από μια ιδιαίτερη αντίληψη μητρότητας με ιστορικό βάθος τεσσάρων αιώνων, άμεσα συνυφασμένης με τη θέση των γυναικών στη γαλλική κοινωνία. Ηδη από τον 18ο αιώνα το γυναικείο ιδεώδες δεν εξαπλωνόταν στη μητρότητα. Αυτή αποτελούσε ένα αναγκαίο καθήκον, όχι όμως έναν τρόπο γυναικείας ολοκλήρωσης. Ηδη από τον 13ο αι. οι αριστοκρατίτσες εμπιστευόταν τα βρέφη τους σε επαγγελματίες τροφούς. Τον 18ο αι. η συνήθεια αυτή, πρόδρομος του μπιμπερό, θα εξαπλωθεί σε όλα τα αστικά στρώματα. Η γαλλική κοινωνία διατηρεί διακριτό το γυναικείο από τον μητρικό ρόλο. Ας μη λησμονούμε εξάλλου πως αυτή η κοινωνία επινόησε και θεσμοθέτησε πρώτη τους βρεφικούς (stèche) και νηπιακούς σταθμούς (ecole maternelle). Ίσως σε αυτήν τη χαλαρή μητρότητα «μερικής απασχόλησης» οφείλονται τα υψηλά ποσοστά γεννήσεων. Πρόκειται για μια προβληματική, πτωχές της οποίας θα έπρεπε ήδη να έχουν απασχολήσει τη θεώρηση της ελληνικής περίπτωσης. Όμως αυτή αργεί ακόμη πολύ.

Όσο η μητρότητα φεύγει από την τάξη του αυτονόητου και του αυθόρμητου και εισέρχεται στην τάξη της ατομικής απόφασης τόσο γίνεται μια ιδιαίτερα επώδυνη και ολοκληρωτική απασχόληση για τις γυναίκες

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ*

ΝΕΣΤΟΡΑΣ Ε. ΚΟΥΡΑΚΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗ ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Αν και περιορισμένη σε σχέση με αυτή των ανδρών, η γυναικεία εγκληματικότητα έχει τις ιδιομορφίες της

Από τη μελέτη των στατιστικών στοιχείων, και με όλες τις επιφυλάξεις που υπάρχουν για τέτοια στοιχεία¹, προκύπτουν ιδίως δύο ενδιαφέροντα συμπεράσματα για τη γυναίκα ως δράστη εγκλημάτων: Πρώτον, ότι η εγκληματικότητα αυτή παρουσιάζεται ως ιδιαίτερα περιορισμένη σε σχέση με εκείνη των ανδρών, περί το 17,6% του συνόλου όσων διέπραξαν αδίκημα (εκτός τροχαίων) και έγιναν γνωστοί στις Αρχές κατά τον μήνα βεβαίωσης του αδικήματος, σύμφωνα με την Αστυνομική Στατιστική της ΕΛ.ΑΣ. για το έτος 2008 (πίνακας 29α, σελ. 73). Και δεύτερον, ότι παρά τη μικρή της έκταση, η εγκληματικότητα αυτή των γυναικών εμφανίζεται στο πέρασμα του χρόνου να αποκτά ολοένα και μεγαλύτερο μερίδιο της συνολικής εγκληματικότητας, δηλαδή να αυξάνεται όλο και περισσότερο, σε σημείο να έχει υπερδιπλασιαστεί κατά τη διάρκεια των τελευταίων 35 ετών (το αντίστοιχο ποσοστό για το 1973 ήταν μόλις 6,5%).

Δεν πρόκειται, όμως, μόνο για ποσοτική αύξηση της γυναικείας εγκληματικότητας κατά τη νεότερη περίοδο. Πρόκειται επίσης για ποιοτική διαφοροποίηση, ιδίως προς την κατεύθυνση του οργανωμένου εγκλήματος. Πολλές είναι έτσι οι γυναίκες που εισχωρούν ως συνεργοί στα κυκλώματα της κλεπταποδοχής και της αρχαιοκαπηλίας, που περιφέρονται έξω από καζίνο για να δανείσουν χρήματα στους χαμένους παίκτες με υψηλό, τοκογλυφικό επιτόκιο, ή που συνεννοούνται (κυρίως αλλοδαπές οικιακοί βοηθοί) με οπείρες κακοποιών για διευκόλυνση διαρρήξεων και κλοπών στα σπίτια όπου εργάζονται².

Πού οφείλεται, όμως, αυτή η κατά βάση περιορισμένη εγκληματικότητα της γυναίκας και πώς εξηγείται, από την άλλη πλευρά, η ποσοτική και ποιοτική διαφοροποίησή της κατά τα τελευταία χρόνια; Τα δύο ζητήματα προφανώς σχετίζονται μεταξύ τους κατά τρόπο άμεσο:

Επί αιώνες η γυναίκα είχε διαπαιδαγωγηθεί να είναι σεμνή, συγκρατημέ-

νη, ήπια, τρυφερή, και να αποτελεί τον πυρήνα της οικογένειας, ασχολούμενη κατά κύριο λόγο με οικιακές και αγροτικές εργασίες. Λόγω και της περιορισμένης μισθικής της δύναμης, ήταν αναγκασμένη να υφίσταται χωρίς αντιρρήσεις την εξουσία, μέσα στο σπίτι, του pater familias και τις επαχθείς γι' αυτήν καταστάσεις από την πατριαρχική δομή της παραδοσιακής οικογένειας. Αντίστοιχα, οι δυνατότητες και οι ευκαιρίες που είχε να διαπράξει εγκλήματα ήταν ουσιαστικά περιορισμένες, πολύ περισσότερο μάλιστα και λόγω του κοινωνικού ελέγχου που ασκείτο στις κινήσεις της επί συνεχούς βάσεως³. Πιθανολογείται ακόμη ότι από την ίδια τη φύση της η γυναίκα δεν είναι επιρρεπής στη διάπραξη σοβαρών εγκλημάτων, καθώς το να αφαιρεί π.χ. ανθρώπινες ζωές έρχεται σε αντίθεση με τη βασική εκ φύσεως αποστολή της να φέρνει στον κόσμο νέους ανθρώπους. Για αυτό και συνήθως η επιθετικότητά της στρεφόταν πρωτίστως εναντίον του εαυτού της (κατάθλιψη, αυτοτραυματισμοί και αυτοκτονίες), ενώ όποτε χρειάστηκε να φθάσει στον φόνο ήταν κυρίως διότι έπρεπε να απαλλαγεί από ένα μέθυ-

σο, βίαιο και τυραννικό σύζυγο που της κατέστρεφε τη ζωή κάθε μέρα⁴, ή να βρει, γενικότερα, μια διέξοδο στα προβλήματα κακοποίησης που αντιμετώπιζε από τον οικογενειακό και κοινωνικό της περίγυρο. Όπως μάλιστα προκύπτει από έρευνες, ο σημαντικός ρόλος της γυναίκας μέσα στο πλαίσιο της οικογένειας και της κοινωνίας, σε συνδυασμό και με τα αδιέξοδα τα οποία συνήθως την εξωθούν στο έγκλημα, αποτέλεσαν έως τις ημέρες μας βασικούς παράγοντες για να αντιμετωπίζεται η γυναίκα κατ' αρχήν επιεικέστερα από ό,τι οι άνδρες τόσο σε επίπεδο Αστυνομίας στο δικαστήριο⁵, όσο ενδεχομένως και σε επίπεδο νομοθεσίας⁶.

Οπωσδήποτε, τα τελευταία χρόνια και ιδίως από τη δεκαετία του '60 και μετά, λόγω της ευρύτερης εισόδου της γυναίκας στον εκπαιδευτικό, εργασιακό/ επαγγελματικό και κοινωνικό χώρο, τα δεδομένα άλλαξαν άρδην. Οι γυναίκες, χάρη και στην επίδραση των φεμινιστικών διεκδικήσεων⁷, επέτυχαν να αποκτήσουν πρόσβαση και να διακριθούν σε όλους τους τομείς, ακόμη και στην πολιτική, η οποία εθεωρείτο ανέκαθεν «ανδρικό

Η πορνεία, πεδίο πρόσφορο για εγκληματικές πράξεις

φρούριο». Και μολονότι οι στόχοι μιας πλήρους εξίσωσης με τον άνδρα δεν έχουν ακόμη ούτε στοιχειωδώς επιτευχθεί (π.χ. στην ελληνική Βουλή του 2004 η συμμετοχή γυναικών βουλευτών δεν υπερβαίνει το 13,3%, ενώ στις διευθυντικές θέσεις το ποσοστό είναι περί το 25,8% και στο διδακτικό προσωπικό, ΔΕΠ, του Πανεπιστημίου Αθηνών περί το 35%), το «άνοιγμα» αυτό της γυναίκας στο ευρύτερο κοινωνικό γίγνεσθαι και η ταυτόχρονη απομάκρυνσή της από τα «του οίκου της» αναδιαμόρφωσαν και τη σχέση της με το έγκλημα: Η διαπαιδαγωγησή της στηρίχθηκε πλέον σε άλλα πρότυπα, ανταγωνιστικότερα για τη σχέση της με τον άνδρα και, θα έλεγα, επιθετικότερα για την επίτευξη των στόχων της σταδιοδρομίας της. Ακόμη, η ταύτιση της με τις αξίες της οικογένειας και της ανατροφής των παιδιών έδωσε εν πολλοίς τη θέση της σε άλλες προτεραιότητες, επαγγελματικού χαρακτήρα. Τέλος, δε, οι ευκαιρίες που της δόθηκαν στον κοινωνικό χώρο για διάπραξη αδικημάτων κάθε μορφής πολλαπλασιάστηκαν κατακόρυφα, όπως

* Επικαιροποιημένη μορφή κειμένου «Προλεγόμενων» του συγγραφέα στο έργο με τίτλο «Εμφυλινή Εγκληματικότητα. Ποινική και Εγκληματολογική Προσέγγιση του Φύλου», που εκδόθηκε με επιμέλειά του από τις εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα σε δεύτερη έκδοση το 2009.

>>

αντίστοιχα πολλαπλασιάστηκε και η «θεατότητα» των πράξεών της⁹. Ωστόσο, και πάλι η εγκληματικότητα της, όπως επισημάνθηκε ήδη, δεν έφθασε ούτε κατ' ελάχιστο στα επίπεδα εκείνης των ανδρών, και αυτό οφείλεται, πιστεύω, στη συγκρατημένη φύση της, αλλά και στις ιδιαίτερα προσεκτικές κινήσεις της πριν από κάθε ενέργεια, έτσι ώστε ούτε να εξωθείται εύκολα σε παράφορα και παρορμητικά εγκλήματα (π.χ. «πάθος»), ούτε και να εκτελεί εγκλήματα, εφόσον τελικά θεωρήσει αναγκαία τη διάπραξή τους, κατά τρόπο που να αφήνει ίχνη για την εξιχνίασή τους. Οπως χαρακτηριστικά ανέφερε μια ιατροδικαστής: «Οι γυναίκες σκοτώνουν τα θύματά τους με πιο πονηρό και σατανικό τρόπο. Καταστρώνουν ολόκληρο σχέδιο σε σύγκριση με τους άνδρες, οι οποίοι είναι πιο ευθείς στη διάπραξη δολοφονιών (...). Οι γυναίκες δολοφονούν όταν χρησιμοποιούν μαχαίρι χτυπούν τα θύματά τους στην πλάτη και στην καρδιά, ενώ στην περίπτωση χρήσης πυροβόλου όπλου, σε οποιοδήποτε σημείο του σώματος. Επίσης δηλητηριάζουν τα θύματά τους με ποικιλοτρόπως φάρμακα ή ακόμη με λιπάσματα γεωργικών καλλιεργειών»¹⁰.

Πάντως, οι ανθρωποκτονίες εξακολουθούν να είναι ένα μικρή σχετικά σημασία εγκλημα στο σύνολο της καταγεγραμμένης γυναικείας εγκληματικότητας, όπου αντίθετα πλέονάζουν, κατά σειρά, οι ληστείες/ κλοπές/ διαρρήξεις, οι υποθέσεις ναρκωτικών, η συμμετοχή σε παράνομα τυχερά παίγνια, η συνέργεια σε υποθέσεις βιασμών, ασελγιών και απαγωγών και, τέλος, οι επιθέσεις με βαριές σωματικές βλάβες (στοιχεία αστυνομικής στατιστικής). Αντίθετα, στις φυλακές η σειρά αυτή των εγκλημάτων για τις γυναίκες κρατούμενες κάπως μεταβάλλεται, αφού όσες εγκλείονται εκεί με καταδικαστική απόφαση δικαστηρίου είναι κυρίως για παράβαση του νόμου περί ναρκωτικών, για κλοπές ή άλλα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας και για ανθρωποκτονίες ή σωματικές βλάβες από πρόθεση¹¹.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι πολλές από τις γυναίκες που εγκλείονται και εγκλείονται στη φυλακή για σοβαρά εγκλήματα, ιδίως οι συζυγοκτόνοι, είναι συνήθως και οι ίδιες θύματα των μετέπειτα θυμάτων τους και αυτό είτε διότι υφίστανται τη σεξουαλική και ψυχολογική καταπίεση του συζύγου τους, είτε και διότι γίνονται συχνά μάρτυρες αιμομιξίας του συζύγου με την κόρη τους. Πάντως, δεν λείπουν και οι περιπτώσεις όπου η γυναίκα είτε παρωθεί τον εραστή της ή συνεργάζεται με αυτόν για να σκοτώσει τον σύζυγό της (χαρακτηριστική εδώ η ταινία του Θ. Αγγελόπουλου «Αναπαράσταση»), είτε και σκοτώνει η ίδια την αντίζηλο ή και τα ίδια της τα παιδιά για λόγους ερωτικής εκδίκησης (π.χ. «Μήδεια» του Ευριπίδη).

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

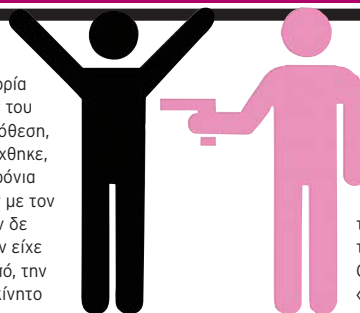
1. Πάντως, και από έρευνες αυτοομολογούμενης παραβατικότητας και θυματοποίησης, με τις οποίες περιορίζονται κάπως τα σφάλματα εκ του λεγομένου «σκοτεινού αριθμού», οι στατιστικές διαπιστώσεις που ακολουθούν δεν φαίνονται να διαψεύδονται: Πρβλ *Αλ Γιωτοπούλου - Μαργακοπούλου*, «Οι ιδιαίτερότητες της γυναικείας εγκληματικότητας. Μια απόπειρα εξήγησής τους», εις: Αφιέρωμα στη μνήμη Ηλιά Δασκαλάκη, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο, 1991, 77 - 199: 88 και σημ. 1 και αγγλική έκδοση της ίδιας μελέτης: *Alice Yotopoulos-Margopoulos*, «The Peculiarities of Female Criminality and their Causes: A Human Rights Perspective», London: Esperia Publications Ltd, 1992, σελ 17 και σημ. 18.
2. Πρβλ οχτ. δημοσίευμα του Γ. Αντωνόπουλου στην εφημ. «Το Βήμα» της 20.2.2000, σελ. Α52 - 53, με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Οι γυναίκες κρατούν... μαχαίρι». Υπενθυμίζεται ακόμη ότι γυναικείς έχουν καταδικαστεί κατά τα τελευταία έτη για απαγωγή ανηλίκου (η θεία του Φ.Χ.) και για οικονομικά εγκλήματα μεγάλων ποσών (η Ελ. Μ.) - βλ. δημοσίευμα της Μίνας Μουστάκα στο ένθετο «Πρόσωπα - 21ος αιώνας» της εφημ. «Τα Νέα», 8.1.2000, σελ. 29.
3. Για όλους τους ανωτέρω παράγοντες που επιδρούν στη μειωμένη γυναικεία εγκληματικότητα βλ. συνοπτικά και Στ. Αλεξιάδη, «Εγκληματολογία», Αθήνα/ Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα, 2044, σελ. 196.
4. Χαρακτηριστική είναι εδώ η περίπτωση της συζυγοκτόνου Γ. Π., η οποία περί τα τέλη του 1990 αθώω-

θηκε από την κατηγορία της ανθρωποκτονίας του συζύγου της από πρόθεση, καθώς, όπως αποδείχθηκε, ο σύζυγός της επί χρόνια της συμπεριφερόμενη με τον χειρότερο τρόπο, την δε ημέρα του φόνου την είχε οδηγήσει στον Ωρωπό, την είχε δέσει στο αυτοκίνητο και την έσυρε! Βλ. οχτ. δημοσίευμα του Κ. Κυριακόπουλου στην «Κυριακτική Ελευθεροτυπία» της 26.2.1995, σελ. 52.

5. Παν. Νικολαΐδη, «Γυναίκα, Κοινωνία και Εγκλημα στην Κύπρο», σειρά «Ποινικά» (αρ. 73), Αθήνα/ Κομοτηνή: Α. Ν. Σάκκουλας, 2006, σελ. 186 επ., 190, 194 επ.

6. Ο προβληματισμός αυτός σχετίζεται με το πότε και υπό ποιές προϋποθέσεις χαρακτηρίζονται ως εγκληματικές οι πράξεις των γυναικών τίθεται εύστοχα και από τη Χρ. Νόβα - Κατσούνη, στη μελέτη της «Η εγκληματική δραστηριότητα της γυναίκας», εις: Ελλην. Επιθεώρηση Εγκληματολογίας, τχ. 3-4 (1989) 170 -186: 182 επ.

7. Για τις διάφορες τάσεις της φεμινιστικής εγκληματολογίας βλ. π.χ. Κ. Δ. Σπινέλλη, «Εγκληματολογία. Σύγχρονες και Παλαιότερες Κατευθύνσεις», Αθήνα: Α. Ν. Σάκκουλας, 20052, σελ. 61 επ. Ειδικότερα για την επίδραση που είχε στη γυναικεία εγκληματικότητα το λεγόμενο κίνημα απελευθέρωσης των γυναικών βλ. τη δακτυλογραφημένη διπλωματική διατριβή (Master of Arts) της Maria Kranidioti στο βρετανικό Πανεπιστήμιο του Hull, 1981, ιδίως σελ. 60 επ.

8. Πρβλ οχτ. πληροφορίες με αφορμή την Ημέρα της Γυναίκας, στις εφημ. «Ελευθεροτυπία» της 9.3.2006, σελ. 11 και «City Press» της 8.3.2006, σελ. 3, καθώς και τα στοιχεία από τη συνέντευξη της καθηγήτριας Παν/μίου κ. Θάλειας Δραγώνα στην εφημ. «City Press» της 31.3.2006.)

9. Πρβλ. Εμμυς Φρονίμου, «Γυναίκα και Φυλακή: Οψεις της Ελληνικής Πραγματικότητας», εις: ΕΚΚΕ, Εγκληματολογία και Θύματα στο κατώφλι του 21ου αιώνα, Αθήνα 2000, 367-373: 368.

10. Ετσι, η ιατροδικαστής κ. Σουλτάνα Μαργιανού σε δηλώσεις της στην εφημερίδα «Το Βήμα» της 20.2.2000, σελ. Α53.

11. Ετσι, σύμφωνα με την έρευνα για τις ελληνίδες κρατούμενες στις Γυναικείες Φυλακές Κορυδαλλού που διενεργήθηκε το 1995 από το Εργαστήριο Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών του Πανεπιστημίου Αθηνών, βλ. τη μελέτη της Φωτ. Μηλιώνη στο προαναφερθέν έργο (ανωτ., σημ. 1) «Εμφυλη Εγκληματικότητα», 20092, σελ. 590 επ. Επίσης, συναφή στοιχεία παρέχει και η μελέτη - έρευνα των Μ. Θανοπούλου/ Ε. Φρονίμου/ Β. Τσιλιμνική «Αποφυλακίζόμενες γυναίκες: Το Δικαίωμα στην Επαγγελματική Επανεπίταξη», Αθήνα/ Κομοτηνή: Α. Ν. Σάκκουλας, 1997, σελ. 126 και 138. Ως προς τις αλλοδαπές κρατούμενες πρβλ. τη μελέτη των Ζ. Χατζή και Αρ. Μαρφαρώνη «Η εγκληματικότητα των γυναικών στην Ελλάδα», εις: Αστυνομική Επιθεώρηση, 2000, 156 - 159: 158.

Πολλές από τις γυναίκες που εγκλείονται στη φυλακή για σοβαρά εγκλήματα, ιδίως οι συζυγοκτόνοι, είναι συνήθως και οι ίδιες θύματα μετέπειτα θυμάτων τους

CINDERELLA 'Η CYBERELLA;

ΛΙΛΙΑΝ ΜΗΤΡΟΥ ΕΠΙΚΟΥΡΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

Η γυναίκα στην ψηφιακή εποχή παραμένει σε επίπεδα αναλφαβητισμού

τέλιον αντικείμενο γόνιμου δημόσιου διαλόγου παρά μόνο εάν είναι ενταγμένα στο πλαίσιο της πραγματικότητας και των εξελίξεων. Εν προκειμένω, το πλαίσιο αυτό συγκαθορίζεται από τις τεχνολογικές εξελίξεις και τη, βαθμιαία, αλλά οποιοδήποτε ραγδαία, μετάλλαξη της κοινωνίας σε Κοινωνία της Πληροφορίας, για να μιλήσουμε με πιο επίκαιρους πολιτικά όρους, από τη μετάβαση στην ψηφιακή εποχή. Η ψηφιακή εποχή ανήκει (και) στις γυναίκες ή ο «κόσμος της τεχνολογίας» παραμένει ένας θαυμαστός, και-

νούργιος, πλιν όμως, κυρίως ανδρικός κόσμος; Οπωσδήποτε, η εξέλιξη της τεχνολογίας οδηγεί στην αποδόμηση της κοινωνίας της εργασίας με βάση το φύλο και σε διάβρωση των παραδοσιακών εργασιακών σχέσεων. Η τεχνολογική εξέλιξη και η ανάπτυξη της νέας οικονομίας φαίνεται να έχουν οδηγήσει στο τέλος των «ανδρικών τομέων» στον χώρο της εργασίας. Η μεγαλύτερη ευελιξία της παροχής εργασίας ως προς τους παράγοντες εργασία, χρόνος, τόπος, επιτρέπουν τη διαμόρφωση εξατομικευμένων μορφών οργάνωσης της ζωής, με περαιτέρω αποτέλεσμα την, κατ' αρχάς, παροχή ευχερειών και ευκαιριών, για την επίτευξη «περισσότερης» ιδιότητας και καλύτερης ποιότητας ζωής για

τις γυναίκες, αλλά και για τους άνδρες. Οπως μάλιστα το διατύπωνε ένα «σύνθημα» της προηγούμενης δεκαετίας, «Η κοινωνία της πληροφορίας ταιριάζει στις γυναίκες». Από την άλλη πλευρά, η εκλογίκευση της οργάνωσης της εργασίας μέσω των νέων τεχνολογιών οδηγεί ταυτόχρονα σε μείωση των θέσεων εργασίας και μάλιστα σε τομείς στους οποίους παραδοσιακά απασχολούνται πολλές γυναίκες, όπως π.χ. ο τραπεζικός τομέας. Μορφές εργασίας όπως η τηλεργασία επιτρέπουν μεν την ευελιξία ως προς την οργάνωση του εργασιακού και προσωπικού χρόνου, την ενταξιοποίηση εργασιών όπως η οικογενειακή ζωή, αλλά μπορεί και να συνεπάγονται την κοινωνική απομόνωση των γυναικών.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΛΥΤΑΙΜΝΗΣΤΡΑ ΣΤΟΝ ΝΟΜΙΚΟ ΦΕΜΙΝΙΣΜΟ

ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΑΡΑΜΠΑΤΖΟΣ ΛΕΚΤΟΡΑΣ ΣΤΗ ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Ο μύθος και η ελληνική κοινωνική πραγματικότητα

Αναμφίβολα, οι γυναίκες αξιοποιούν λιγότερο από τους άνδρες τα πλεονεκτήματα του ψηφιακού κόσμου και αυτό ανακλάται, αν μη τι άλλο, στα ποσοστά πρόσβασης στο Διαδίκτυο. Σύμφωνα με την πρόσφατη (Μάρτιος 2010) έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Γυναίκες και Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών (Women and ICT), το ποσοστό των γυναικών μεταξύ 16 ως 74 ετών που έχουν πρόσβαση στο Διαδίκτυο εξακολουθεί να παραμένει μικρότερο σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, με διαφορές που κυμαίνονται μεταξύ 10 και 15 ποσοστιαίων μονάδων. Το ποσοστό των γυναικών που χρησιμοποιούν το Διαδίκτυο εκτιμάται, σύμφωνα με σχετικά πρόσφατες έρευνες (2007), στην Ελλάδα περίπου στο 21% σε αντίθεση με τους άνδρες που καταγράφεται ποσοστό 32%.

Οι λόγοι της ψηφιακής ανισότητας, του φυλετικού ψηφιακού χάσματος, είναι πολλοί και διάλογο αμελητέοι: κοινωνικές προκαταλήψεις και στερεότυπα για τις «ανδρικές» και «γυναίκες» κλίσεις, η ηλικία, περιορισμοί που σχετίζονται με το επίπεδο και τη μορφή της εκπαίδευσης και την οικονομική κατάσταση. Η έλλειψη ελεύθερου, διαθέσιμου χρόνου για διαδικτυακές πλοηγήσεις φαίνεται να είναι καθοριστική, ενώ στους ανασταλτικούς παράγοντες πρέπει να προσμετρήσουμε το περιεχόμενο του Διαδικτύου, αλλά και την έλλειψη εμπιστοσύνης εκ μέρους των γυναικών στο περιεχόμενο αυτό. Σύμφωνα με τις στατιστικές, οι γυναίκες χρησιμοποιούν τα δίκτυα περισσότερο για επικοινωνία και λιγότερο για πληροφόρηση. Για να αποκτήσουμε όμως μια πληρέστερη εικόνα αξίζει να επισημάνουμε ότι, σύμφωνα με τη μελέτη του Παρατηρητηρίου για την Κοινωνία της Πληροφορίας (2007), η χρήση του Διαδικτύου για λόγους αναζήτησης εργασίας ή αποστολής βιογραφικού για κάποια δουλειά φαίνεται να προσελκύει κυρίως το ενδιαφέρον των Ελληνίδων, καθώς τα ποσοστά που σημειώνονται για τις γυναίκες είναι σαφώς πιο υψηλά από τα αντίστοιχα των ανδρών.

Ηδη, εδώ και μία δεκαετία, διατυπώνεται επιτακτικά το αίτημα για διασφάλιση πρόσβασης στην κοινωνία της πληροφορίας και στις εκφάνσεις της, στην τεχνολογική υποδομή και στα μέσα, στην εκπαίδευση, στον κόσμο της εργασίας. Η ανάγκη για την καταπολέμηση του ψηφιακού αναλφαριθμητισμού στις γυναίκες είναι προφανής, αλλά και, πλέον και επισήμως, διαπιστωμένη. Βέβαια, συνήθως, όταν μι-

λάμε για πρωτοβουλίες για τις γυναίκες στην Κοινωνία της Πληροφορίας αναφερόμαστε σε συγκεκριμένες κατηγορίες: άνεργες, νέες ή και περιθωριοποιημένες γυναίκες. Η υπέρβαση του ψηφιακού χάσματος εντάσσεται εύλογα σε «στρατηγικές ένταξης», αλλά και συχνά εγκλωβίζεται ή και εξαντλείται σε αυτές. Οι συζητήσεις και οι αναλύσεις επικεντρώνονται στα ποσοστά χρήσης των τεχνολογιών με έμφαση στη χρήση του παγκόσμιου ιστού και ως προς αυτό, αναμφίβολα, η ψαλίδα κλείνει χάρη και στην εκπαιδευτική ανάπτυξη του web 2.0, του «κοινωνικού Διαδικτύου» που χαρακτηρίζεται από τα ψηφιακά κοινωνικά δίκτυα, την επικοινωνία και τη διάδραση και λιγότερο από τη μονομερή πληροφόρηση.

Οπωσδήποτε η πρόσβαση στην υποδομή, στα μέσα, στο περιεχόμενο, είναι προαπαιτούμενο, συνθήκη εκ των ουκ άνευ όχι μόνο για την υπέρβαση του ψηφιακού αναλφαριθμητισμού, αλλά και για την καταπολέμηση του κοινωνικού και εργασιακού αποκλεισμού που ο αναλφαριθμητισμός αυτός όλο και περισσότερο συνεπάγεται. Ωστόσο λίγη ως ελάχιστη παραμένει η προσοχή που δίδεται στον ρόλο των γυναικών ως «σχεδιαστών», διαμορφωτών της Κοινωνίας της Πληροφορίας. Η εμπέδωση των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών, ο διεμβολισμός κάθε πτυχής της ζωής από αυτές δημιουργούν όντως τεράστιες δυνατότητες για τις γυναίκες. Η απουσία τους όμως από τον σχεδιασμό της τεχνολογίας, των εφαρμογών της, τον σχεδιασμό της αξιοποίησης αυτών των εφαρμογών στη διόικση και την οικονομία μπορεί να εμποδίσει τις γυναίκες από το να κεφαλαιοποιήσουν τις δυνατότητες αυτές. Μοιάζει να είναι ένας φαύλος κύκλος ανάμεσα στην «παραδοσιακή» και στην «ψηφιακή» ανισότητα: η μια τροφοδοτεί και αναπαράγει την άλλη. Οι γυναίκες αποκλείστηκαν για αιώνες από σημαντικούς τομείς της κοινωνίας και της διακυβέρνησης. Η Κοινωνία της Πληροφορίας μπορεί να ενισχύσει την περιθωριοποίηση ή την καθήλωση των γυναικών στον ρόλο του χρήστη, του καταναλωτή περιεχομένου και εφαρμογών, εάν αυτές δεν συμμετέχουν σε κάθε πτυχή του ψηφιακού κόσμου. Η επιλογή ανάμεσα στη Cinderella, στη Σταχτοπούτα που η καλή της τύχη της υποδέχεται μια πιο λαμπερή, τεχνολογικά πλούσια ζωή, και τη Cyberella, που αξιώνει και έχει λόγο για τη μορφή και το μέλλον της κοινωνίας (της πληροφορίας) δεν είναι μόνο προσωπική επιλογή, είναι κοινωνική, ίσως και εξόχως πολιτική υπόθεση.

Στην Ορέστεια του Αισχύλου η Κλυταιμνήστρα, κάνοντας το χάρτι του ερωμένου της του Αίγισθου, αλλά και εκδικούμενη σιχρόνως για τη θυσία της Ιφιγένειας, σκοτώνει τον άνδρα της τον Αγαμέμνονα μετά την επιστροφή του από τον Τρωικό πόλεμο. Ο Ορέστης αποφασίζει εν συνεχεία να εκδικηθεί για τον θάνατο του πατέρα του, σκοτώνοντας τη μητέρα του (και τον Αίγισθο). Μολονότι και η Κλυταιμνήστρα διέπραξε φόνο, οι Ερινύες, οι κατ'εξοχήν προστάτριες του *μυτρικού δικαίου*, κυνηγούν μόνο τον μυτροκτόνο Ορέστη, και τούτο γιατί η Κλυταιμνήστρα «δεν είχε συγγένεια από αίμα με τον άνδρα που σκότωσε». Παρ'όλα αυτά, ο Ορέστης θα αθωωθεί τελικά στον Αρειο Πάγο *χάρη στην απορριστική ψήφο της Αθηνάς*. Στην εξέλιξη αυτή οι *Ενγκελς* και *Μπαχόφεν* θα διακρίνουν την *επικράτηση του πατρικού δικαίου επί του μυτρικού*, με τους «θεούς της νέας γενιάς» (Δία, Αθηνά, Απόλλωνα) να νικούν τις Ερινύες, αλλά και να τις πείθουν εν τέλει να περάσουν στην υπηρεσία της «νέας τάξης πραγμάτων».

Η νέα αυτή τάξη πραγμάτων θα κρατήσει αιώνες και θα χρειαστούν πολλές μάχες για να ανατραπεί. Το αποδεικνύει και η διαδρομή της ελληνικής κοινωνίας από τον προηγούμενο ήδη αιώνα: στις 15 Μαΐου 1929, η Αγγλή Ρουσοπούλου ασκεί αίτηση ακυρώσεως στο Συμβούλιο της Επικρατείας, επειδή η Εξεταστική Επιτροπή του είχε νομίτερα απορρίψει τη συμμετοχή της στον πρώτο διαγωνισμό για την πρόκληση εισηγητών στο Ανώτατο Δικαστήριο, *με την αιτιολογία ότι ήταν γυναίκα*. Ο Αλέξανδρος Σβώλος ανέλαβε την υπερασπίσή της στην εν λόγω δίκη, η απόφαση ωστόσο του δικαστηρίου ήταν απορριπτική. Παρά ταύτα, οι Ελληνίδες δεν θα αργήσουν λίγο αργότερα, το 1930, να αποκτήσουν το πρώτο τους πολιτικό δικαίωμα: το δικαίωμα του εκλέγειν στις δημοτικές εκλογές. Από το σημείο αυτό και πέρα οι εξελίξεις θα πάρουν τον δρόμο τους. Σήμερα, εν έτει 2010, το Υπουργικό Συμβούλιο αριθμεί δέκα γυναίκες παρούσες, ενώ η Ακαδημία Αθηνών δύο.

Η ΑΔΑΛΦΗ ΑΝΤΙΔΗΨΕΩΝ ΣΤΗΣ ΗΠΑ

Από αντίστοιχες διεργασίες έχουν περάσει ασφαλώς κι άλλες κοινωνίες. Στις ΗΠΑ, περί τα τέλη του 19ου αιώνα, η *Myra Bradwell* έθεσε ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου των ΗΠΑ (*Supreme Court*) το ζήτημα των δυομενών διακρίσεων εις βάρος των γυναικών, αμφισβητώντας τη νομοθεσία που δεν επέτρεπε να χορηγείται στις παντρεμένες γυναίκες άδεια άσκησης του νομικού επαγγέλματος (*υπόθεση Bradwell v. Illinois, 1873*). Το δικαστήριο απέφυγε μεν στην απόφασή του να πάρει ευθέως θέση επί της δυομενούς αυτής διάκρισης (η προσφυγή της *Bradwell* αφορούσε άλλους λόγους), ωστόσο ο δικαστής *Bradley*, στη γνώμη που διέτυπωσε, ανάπτυξε το δόγμα των λεγόμενων «χωριστών σφαιρών δραστηριότητας» μεταξύ ανδρών και γυναικών: «*Το νομικό μας σύστημα, όπως άλλωστε και η ίδια η φύση, ανέκαθεν ανεγνώριζαν μια μεγάλη διαφορά στις αντίστοιχες σφαιρές δραστηριότητας και στα πεπρωμένα του άνδρα και της γυναίκας. Ο άνδρας είναι, ή πρέπει να είναι, ο προστάτης και υπερασπιστής της γυναίκας. Η φυσική και αρμόζουσα μετροπιάθεια*

Η ανάγκη για την καταπολέμηση του ψηφιακού αναλφαριθμητισμού στις γυναίκες είναι προφανής, αλλά και, πλέον και επισήμως, διαπιστωμένη

>>

Οι σουφραζέτες
παρελάυνουν,
Ν. Υόρκη, 1912

>> και λεπτότητα που είναι σύμφυτες με το γυναικείο φύλο το καθιστούν ακατάλληλο για πολλές από τις ενασχολήσεις της ζωής μέσα στην κοινωνία. Η δομή της οικογενειακής οργάνωσης [...] δείχνει ότι η οικιακή σφαίρα είναι εκείνη που ταιριάζει περισσότερο στον προορισμό και στις λειτουργίες της γυναικείας φύσεως.

Εν τούτοις, έναν αιώνα αργότερα, σημειώνεται μια σπουδαία μεταστροφή στη νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου. Στην υπόθεση *Reed v. Reed* (1971) αμφισβητήθηκε από τη *Sally Reed* το κύρος ενός νόμου της Πολιτείας του Αϊντάχο, ο οποίος για τον διορισμό στη θέση του «κηδεμόνα κληρονομίας» (*estate administrator*) έδινε προτεραιότητα στους άρρενες αιτούντες. Το δικαστήριο απέρριψε επιχειρήματα της Πολιτείας του τύπου λ.χ. ότι «οι άνδρες είναι περισσότερο εξοικειωμένοι από τις γυναίκες με τις επιχειρηματικές υποθέσεις», αποφαίνόμενο εν τέλει ότι η νομοθετική πρότιμηση υπέρ των ανδρών ήταν αυθαίρετη. Η απόφαση αυτή ακολουθήθηκε και από άλλες επιτυχείς αμφισβητήσεις του δόγματος των «χωριστών σφαιρών δραστηριότητας», το οποίο υπέσκαπτε τη θέση των γυναικών στην αμερικανική κοινωνία.

Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΟΥ ΝΟΜΙΚΟΥ ΦΕΜΙΝΙΣΜΟΥ

Η αμερικανική κίνηση του νομικού

φεμινισμού (*legal feminism*) επιχειρήσει ακριβώς να καταδείξει την πληθώρα των περιπτώσεων άνισης μεταχείρισης μεταξύ των δύο φύλων και να προτείνει νομοθετικές λύσεις για την υπέρβασή τους. Στο πλαίσιο της κίνησης αυτής διαμορφώθηκαν δύο κατά βάση τάσεις. Από τη μια πλευρά, η μάλλον κρατούσα τάση του «πολιτισμικού φεμινισμού», η οποία αφορμάται από τη θέση ότι οι βιολογικές διαφορές μεταξύ των δύο φύλων δεν πρέπει να συγκαλύπτονται, αλλά αντιθέτως να αναδεικνύονται και να συνιστούν τη βάση για μια διαφοροποιημένη υπέρ των γυναικών νομοθετική μεταχείριση• ως θεμελιακή δε διαφορά θεωρείται εδώ η εμπειρία της εγκυμοσύνης: οι γυναίκες γεννούν και, κατά κανόνα, μεγαλώνουν τα παιδιά, ενώ οι άνδρες όχι, με συνέπεια οι γυναίκες να είναι βιολογικά «συνδεδεμένες» με την ανθρώπινη ζωή των άλλων. Από την άλλη πλευρά, διαμορφώθηκε η τάση του «ριζοσπαστικού φεμινισμού», που βλέπει τις γυναίκες να τελούν σε σχέση υποταγής προς τους άνδρες, μια σχέση που πρέπει οπωσδήποτε να ανατραπεί• η κυριαρχία των ανδρών εντοπίζεται εδώ στον τρόπο με τον οποίον λαμβάνει χώρα η γενετήσια επαφή, αλλά και στην εμπειρία της εγκυμοσύνης, η οποία δεν αντιμετωπίζεται σαν ένα χαρμόσυνο γεγονός, αλλά θεωρείται κατ' ουσίαν ότι «φυλακίζει και εξαντλεί το γυναικείο σώμα».

Ενώ η πρώτη τάση εκδηλώνει μια διαλεκτική προσέγγιση για τις σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων, η δεύτερη προκρίνει μια πολεμική αντιπαράθεση με τον «εχθρό», τον άνδρα-δυνάστη• μια αντιπαράθεση που έχει σκοπό να οδηγήσει στην πλήρη χειραφέτηση της γυναίκας και κυρίως στον επαναπροσδιορισμό των γενετήσιων απολαύσεων κατά τρόπο που να μην αντιμετωπίζεται πλέον η γυναίκα σαν «αντικείμενο» των σεξουαλικών ορέξεων των ανδρών και σαν «εργαλείο» της αναπαραγωγικής διαδικασίας της κοινωνίας.

Αναμφίβολα η κίνηση του νομικού φεμινισμού οδήγησε κάποτε και σε ακρότητες, που εκδηλώθηκαν κυρίως υπό τη μορφή συμπεριφορών «πολιτικής ορθότητας». Οι τελευταίες περιόρισαν σημαντικά ιδίως την ελευθερία εκφράσεως στον νομικό διάλογο, στιγματίζοντας όσους επεδείκνυαν αποκλίνοσα, κυρίως γλωσσική, συμπεριφορά (χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί εδώ η επιταγή των συντακτικών νομικών περιοδικών να χρησιμοποιούνται στα δημοσιεύόμενα νομικά κείμενα τόσα «she's» όσα και «he's»). Ωστόσο, στο σύνολό της η κίνηση συνέβαλε στο να διορθωθούν πολλά από τα κακώς κείμενα της αμερικανικής νομοθεσίας, θέτοντας σε πολλές περιπτώσεις ευστοχα το περίφημο «γυναικείο ερώτημα» (*woman question*): Μήπως μια νομο-

Το «γυναικείο ερώτημα» τίθεται, επίσης, αναφορικά με τα δικαιώματα της μητέρας-νοικοκυράς: Μήπως πρέπει να της καταβάλλεται κάποιος μισθός για την οικιακή εργασία και την ανατροφή των παιδιών έτσι ώστε να στηρίζεται έμπρακτα η συμβολή της στην αναπαραγωγική διαδικασία;

θετική ρύθμιση δεν λαμβάνει επαρκώς υπόψη τα συμφέροντα των γυναικών; Γιατί συμβαίνει αυτό και πώς μπορεί να διορθωθεί η νομοθετική παράλειψη;

Για παράδειγμα, το «γυναικείο ερώτημα» τίθεται στις υποθέσεις βιασμού, όταν ο νομικός φεμινισμός ρωτά γιατί η ένσταση περί συναίνεσης του θύματος εστιάζει στην οπτική του κατηγορουμένου και σε ό,τι αυτός «ελλόγως» υπέθετε ότι η γυναίκα ήθελε, και όχι στην οπτική της γυναίκας και στις προθέσεις που εκείνη «ευλόγως» σκέφθηκε ότι εκδήλωσε με τη συμπεριφορά της στον κατηγορούμενο. Το «γυναικείο ερώτημα» τίθεται, επίσης, αναφορικά με τα δικαιώματα της μητέρας-νοικοκυράς: μήπως πρέπει να της καταβάλλεται κάποιος μισθός για την οικιακή εργασία και την ανατροφή των παιδιών, έτσι ώστε να στηρίζεται έμπρακτα η συμβολή της στην αναπαραγωγική διαδικασία;

Τα ανοιχτά ερωτήματα όμως είναι ακόμα πολλά, τίθενται δε σε διάφορα πεδία της κοινωνικής δραστηριότητας. Η βελτίωση της θέσης των γυναικών στην κοινωνία είναι μια διαδικασία που βρίσκεται σε εξέλιξη. Η διαδικασία αυτή θέλει ακόμη χρόνο και διαλεκτική προσέγγιση. Θέλει, επίσης, ανάδειξη, και όχι συγκάλυψη, των διαφορών μεταξύ των δύο φύλων, έτσι ώστε να δικαιολογείται η αναγκαιότητα λήψης μέτρων «θετικής διακρίσεως» υπέρ των γυναικών.

«ΥΠΟΘΕΣΗ ΑΓΝΗΣ ΡΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ»: ΕΜΦΥΛΕΣ ΙΕΡΑΡΧΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ANNA - ΙΑΣΜΗ ΒΑΛΛΙΑΝΑΤΟΥ ΤΕΛΕΙΟΦΟΙΤΗ ΝΟΜΙΚΗΣ ΑΘΗΝΩΝ

Η περίπτωση μιας δραστήριας νομικού που απορρίφθηκε η είσοδός της στο δικαστικό σώμα την περίοδο του Μεσοπολέμου με το αντισυνταγματικό αιτιολογικό ότι ήταν γυναίκα

Παρθενών. Ετσι ονομαζόταν το μεμονωμένο έδρανο που βρισκόταν δεξιά της έδρας της Νομικής Σχολής Αθηνών και «προφύλασσε» τις ευάριθμες φοιτήτριες από τη συναστροφή με τους άρρενες συναδέλφους τους. Ανάμεσα στις πέντε φοιτήτριες του έτους 1918 ήταν η Αγνή Ρουσοπούλου. Γόνος εύπορης αστικής οικογένειας, η Αγνή ανατράφηκε σε ένα προοδευτικό περιβάλλον με ισχυρές φεμινιστικές επιρροές. Πραγματοποίησε μεταπτυχιακές σπουδές στη Λειψία και στο Ρότσεστερ πάνω στο Εργατικό Δίκαιο και επέστρεψε στην Αθήνα, όπου και ανέπτυξε πολύμορφη δράση στο γυναικείο κίνημα. Ήταν προϊστάμενη του νομικού τμήματος του Συμβουλίου Ελληνίδων και ένα από τα πιο δραστήρια μέλη της Διεθνούς Ομοσπονδίας Γυναικών Δικηγόρων. Αρθρογραφήσε στα φεμινιστικά περιοδικά «Ελληνίς» και «Ο Αγώνας της Γυναίκας» για την κοινωνική πολιτική και την εργατική νομοθεσία, ασχολήθηκε με το μεταναστευτικό πρόβλημα, τα ποινικά δικαστήρια ανηλικών, με ζητήματα κοινωνικής πρόνοιας και τοπικής αυτοδιοίκησης, καθώς και με ποικίλα άλλα θέματα (όπως το ζήτημα της νομικής θέσης της γυναίκας στον Αστικό Κώδικα, την προίκα, τις παράνομες υιοθεσίες). Υπήρξε, επίσης, στενή συνεργάτιδα του Αλέξανδρου Σβώλου και μία από τις γυναίκες-πρωταγωνίστριες στην εξάπλωση του δημοκρατικού σοσιαλισμού.

Το 1929 η 28χρονη Αγνή δηλώνει συμμετοχή στον πρώτο διαγωνισμό για την πρόσληψη εισηγητών στο νεοσύστατο Συμβούλιο της Επικρατείας, η οποία απορρίπτεται από την Εξεταστική Επιτροπή του με την αιτιολογία ότι είναι γυναίκα. Δίχως χρονοτριβή, ασκή αίτηση ακύρωσης στο Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο, επικαλούμενη την ερμηνευτική δήλωση του άρθρου 6 του Συντάγματος του 1927 και την αρχή της ισότητας: «Η λέξις *politns* και εις το άρθρον τούτου, ως και εις τα άλλα άρθρα, έχει την έννοιαν του Ελληνος υπηκόου, του έχοντος δηλαδή ελληνικήν ιθαγένειαν, διακριτως φύλου και ηλικίας». Συνεπώς, στις δημόσιες υπηρεσίες (εν προκειμένω στο Συμβούλιο της Επικρατείας), γίνονται δεκτοί και δεκτές μόνο Ελληνες και Ελληνίδες, σύμφωνα με το γράμμα του άρθρου 6 του Συντάγματος. Ωστόσο, το Συμβούλιο της Επικρα-

τείας δεν είχε την ίδια άποψη. Το θέμα συζητήθηκε με αυξημένη Ολομέλεια και όπως προσφύως είπε η ίδια η Αγνή Ρουσοπούλου: «Σε πανηγυρική συνεδρίαση το Συμβούλιο απέρριψε πανηγυρικά την αίτησή μου». Εξετάζοντας την επιχειρηματολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας 80 χρόνια μετά, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι το γράμμα του Συντάγματος παραβιάστηκε με την αναγκαία επίκληση στο πνεύμα του. Σήμερα θα λέγαμε χωρίς ενδοιασμό ότι πρόκειται για μια χαρακτηριστική περίπτωση καμιά διακριτική μεταχείριση δεν δικαιολογείται. Συγκεκριμένα, στην απόφαση 42/1929 το Συμβούλιο της Επικρατείας, όπως και οι περισσότεροι έγκριτοι νομικοί της εποχής, υποστηρίζουν ότι η ερμηνευτική δήλωση δεν καθιερώνει την αρχή της ισότητας «εις πάσας ανεξαιρέτως τας δημοσίας λειτουργίας και θέσεις, διορίζοντας εφεξής άνδρες ή γυναίκες άνευ ουδεμίας εξαιρέσεως». Ναι μεν, συνεχίζει η απόφαση επί της αιτήσεως της Αγνής Ρουσοπούλου, ο ν. 3713/1928 (περί ιδρύσεως του Συμβουλίου της Επικρατείας) δεν περιλαμβάνει διάταξη ότι μόνον άρρενες μπορούν να διοριστούν εισηγητές, αλλά από τη διατύπωση των σχετικών προς τα προσόντα των μελών

Για τα δεμένα χέρια σου, που έχεις όσους πολλούς αιώνες σε γνωρίζω, σε λέω γυναίκα.

(Κική Δημουλά, από το Σημείο Αναγνωρίσεως)

του Συμβουλίου διατάξεων, ιδίως την εκπλήρωση των στρατιωτικών υποχρεώσεων, και από το πνεύμα όλης της νομοθεσίας, ιδιαίτερα των νόμων περί οργανισμού των δικαστηρίων και περί προσόντων των δικαστικών υπαλλήλων, προκύπτει σαφώς ότι στις θέσεις των Εισηγητών δεν επιτρέπεται ο διορισμός γυναικών.

Το αξιοσημείωτο είναι ότι στον ηγεμονικό λόγο της εποχής, όπως αυτός διατυπώνεται από τους δικαστές, η έμφυλη τάξη πραγμάτων είναι τόσο αυτονόητη και παγιωμένη, ώστε δεν χρειάζεται καν στην αιτιολόγηση της απόφασης να εκτεθεί γιατί ειδικότερα οι γυναίκες δεν μπορούν να διοριστούν ως εισηγητές στο Συμβούλιο, ποια είναι αυτή η «εξχωριστή» ικανότητα-ιδιότητα των Συμβούλων της Επικρατείας που οι ίδιες δεν θα μπορούσαν ποτέ να αναπτύξουν. Στην αντίπερα όχθη βρίσκονται οι φεμινιστικές οργανώσεις και ορι-

σμένοι άνδρες-συνδοιπόροι στη γυναικεία υπόθεση, όπως ο καθηγητής Αλέξανδρος Σβώλος, συνήγορος υπεράσπισης στην υπόθεση της Αγνής Ρουσοπούλου, οι οποίοι θεωρούν αντισυνταγματική διάκριση οποιαδήποτε διάταξη θέτει περιορισμούς στην είσοδο των γυναικών στις δημόσιες υπηρεσίες. Σύμφωνα με τον Αλ. Σβώλο, η ερμηνευτική δήλωση δεν είχε σκοπό να επιτρέψει για πρώτη φορά την είσοδο των γυναικών σε δημόσιες υπηρεσίες (αφού η κατάληψη χιλιάδων θέσεων από γυναίκες ήταν γεγονός), αλλά να εμποδίσει τη νομοθεσία να θέσει φραγμούς στον διορισμό γυναικών σε «μειζονος σπουδαιότητας» θέσεις. Πράγματι διαπιστώνουμε ότι σταδιακά θεσπίζεται ένα νομοθετικό πλαίσιο στη δημόσια διοίκηση που ορίζει, με βάση τη φυλετική υπαγωγή, τα ανυπέβλπτα όρια των δραστηριοτήτων των γυναικών ως δημοσίων υπαλλήλων. Όπως παρατηρεί η ιστορικός Έρη Αβδελά, η έννοια δημόσιος υπάλληλος είναι κατά προτεραιότητα αρσενική και δεν μπορεί να γίνει αντιληπτή στο θηλυκό παρά μόνο εφόσον εξασφαλίζεται αυτή η προτεραιότητα. Όσον αφορά τις υπηρεσίες με υψηλό κύρος και αμοιβή, οι περιορισμοί και οι απαγορεύσεις θεσπίστηκαν ακριβώς όταν ορισμένες γυναίκες, με ανώτερη μόρφωση και επαγγελματική κατάρτιση, διεκδικούσαν για πρώτη φορά τον διορισμό τους σε ανώτερες ιεραρχικά θέσεις, όπως στην υπόθεση της Αγνής Ρουσοπούλου στον δικαστικό κλάδο.

Παρά τη σθεναρή επιχειρηματολογία της υπεράσπισης περί ισότητας, αξιοκρατίας, δικαιώματος στην εργασία, πολιτικής χειραφέτησης των γυναικών, το Συμβούλιο της Επικρατείας ενέμεινε στην αρχή της «φυσικής» κατανομής των λειτουργιών μεταξύ των φύλων, επιβεβαιώνοντας την προσέγγιση εκείνη που θεωρεί το φύλο ως πρωταρχικό τρόπο νοηματοδότησης των σχέσεων εξουσίας και ιεραρχίας. Οι ουσιοκρατικές παραδοχές για τη φυσική διαφορά καταγράφονται στις μεταφορικές χρήσεις του φύλου στην πολιτική, εν προκειμένω αφορούν τον αποκλεισμό των γυναικών από τη δημόσια ζωή και την κατάδειξη μιας εκ των θεμελιωδέστερων αντιφάσεων της δημοκρατίας. Το κείμενο της εισήγησής μου για το Β' Συνέδριο του Ομίλου Αριστοβουλίου Μάνεση, όπου και παρουσιάζεται διεξοδικά η υπόθεση της Αγνής Ρουσοπούλου, βρίσκεται στον ιστότοπο: <http://manesis.blogspot.com/>.

Χρειάστηκε χρόνος πολύς για να υπάρξει γυναίκα δικαστής στην έδρα

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ: ΑΓΩΓΟΣ ΜΕ ΔΙΑΡΡΟΕΣ

ΑΝΤΙΓΟΝΗ ΔΗΜΑ ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ ΓΕΝΩΜΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΤΗΣ ΣΦΦΟΡΔΗΣ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΙΑΤΡΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΤΗΣ ΓΕΝΕΥΗΣ

Οι γυναίκες διακρίνονται στις επιστήμες αλλά πολλά στεγανά λειτουργούν ακόμη ως ανάχωμα

Το 50% των φοιτητών στις σχολές θετικών επιστημών σε πανεπιστήμια των ΗΠΑ και του Ηνωμένου Βασιλείου είναι γυναίκες. Η κατανομή ανά σχολή όμως δεν είναι ομοιόμορφη και οι γυναίκες είναι περισσότερες σε τμήματα Βιολογίας, Ιατρικής και Νοσηλευτικής, ενώ το αντίθετο συμβαίνει στα τμήματα Μαθηματικών, Φυσικής, Ηλεκτρονικών Υπολογιστών και Μηχανικών. Πράγματι, στο πανεπιστήμιο όπου φοίτησα, και το οποίο επικεντρώνεται στις θετικές επιστήμες, η αναλογία γυναικών - ανδρών σε ορισμένα τμήματα φτάνει το ένα προς δέκα. Στο Βιολογικό όμως τα πράγματα είναι πολύ διαφορετικά και οι γυναίκες είναι η πλειονότητα* είχαμε το πιο δημοφιλές κλικέιο.

Σε μεταπτυχιακό επίπεδο, στις ΗΠΑ το ποσοστό των γυναικών που συνεχίζει τις σπουδές στις θετικές επιστήμες αυξάνεται εδώ και μία εικοσαετία, φτάνοντας το 41% το 2001. Το ερώτημα όμως είναι πόσες από τις γυναίκες αυτές κάνουν και το επόμενο βήμα, διεκδικώντας υψηλές πανεπιστημιακές ή ερευνητικές θέσεις; Η δρ Ελένη Τομάζου είναι μεταδιδακτορική ερευνήτρια στον χώρο της γενετικής στο Broad Institute του Τεχνολογικού Ινστιτούτου της Μασαχουσέτης (MIT) και του Χάρβαρντ. «Μέχρι στιγμής δεν έχω νιώσει διάκριση επειδή είμαι γυναίκα» σημειώνει. «Οι γυναί-

κες επιστήμονες είναι περισσότερο μεθοδικές και λιγότερο επιθετικές σε σχέση με τους άνδρες. Είμαστε πιο ειλικρινείς και κάνουμε ευκολότερα αυτοκριτική». Αλλά ακόμα και στο Χάρβαρντ, παρ' όλο που η πλειονότητα των διδακτορικών και μεταδιδακτορικών ερευνητών είναι γυναίκες, ελάχιστες από αυτές μπαίνουν στη διαδικασία διεκδίκησης ανεξάρτητων ερευνητικών πόσων ή θέσεων μονίμων καθηγητών.

Εξαιτίας των «διαρροών» αυτών που καταγράφονται στην πορεία προς την κορυφή, η παραπάνω διαδικασία έχει περιγραφεί με τον όρο «leaky pipeline» (αγωγός με διαρροές). Σε κάθε βήμα της πορείας, οι αριθμοί των γυναικών που θα μπορούσαν να ηγηθούν του κλάδου τους λιγοστεύουν. Η εν λόγω πορεία αρχίζει από τις πρώτες τάξεις του δημοτικού, όπου ο τρόπος και το υλικό διδασκαλίας θα πρέπει να κεντρίζουν το ενδιαφέρον των μαθητριών για τα μαθήματα θετικής κατεύθυνσης. Στα τελευταία στάδια η πορεία περιλαμβάνει την εκπόνηση διδακτορικής διατριβής και μεταδιδακτορικής έρευνας και καταλήγει με την κατάκτηση πανεπιστημιακών και ερευνητικών θέσεων. Το φαινόμενο αυτό, το οποίο δεν περιορίζεται στον χώρο της επιστήμης, οφείλεται στις ανά χώρα κοινωνικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες και έχει ως αποτέλεσμα στις ΗΠΑ ο αριθμός των γυναικών σε κορυφαίες ερευνητικές θέσεις να φτάνει μόλις το 20%.

Εδώ και μερικούς μήνες, στο τμήμα του Broad Institute στο οποίο ανήκει η δρ Τομάζου διαφημίζεται θέση στην οποία προβλέπεται να προσληφθεί γυναίκα, αλλά λόγω έλλειψης υποψηφίων η θέση παραμένει ανοιχτή. «Η φύση των γυναικών», λέει η δρ Τομάζου, «είναι διαφορετική. Εδώ και δύο χρόνια, ο επικεφαλής του εργαστηρίου στο οποίο δουλεύω είναι αναπληρωτής καθηγητής στο Χάρβαρντ. Δουλεύει το λιγότερο 15 ώρες την ημέρα και αν δεν βρίσκεται στο γραφείο είναι επειδή ταξιδεύει για επαγγελματικούς λόγους. Είναι 36 χρόνων και η προτεραιότητά του είναι να γίνει μόνιμος καθηγητής. Αν ήταν γυναίκα πιθανώς να είχε άλλες προτεραιότητες σε αυτήν την ηλικία». Στο ίδιο ερευνητικό κέντρο ανήκει και η Παρντί Σαμπέτι, αναπληρώτρια καθηγήτρια Εξελικτικής Βιολογίας. Η δρ Σαμπέτι, αφού ολοκλήρωσε τη διδακτορική διατριβή της, σπούδασε Ιατρική. Από το 2005 διεκδικεί και αναπτύσσει μαθηματικά μοντέλα τα οποία εντοπίζουν ίχνη Φυσικής Επιλογής στο ανθρώπινο DNA. Η έρευνά της έχει οδηγήσει στον εντοπισμό τμημάτων του DNA τα οποία καθιστούν ορισμένους ανθρώπους περισσότερο ανθεκτικούς σε λοιμώδη νοσήματα. Εκτός από την έρευνα, η δρ Σαμπέτι είναι η τραγουδίστρια και μπασίστρια του ροκ συγκροτήματος Thousand Days. Πότε προλαβαίνει; Στο παρελθόν, για να εξοικονομήσει χρόνο, πολλά βράδια κοιμόταν σε έναν υπνόσακο που φύλλαγε κάτω από το γραφείο της.

Στην Αθήνα του 4ου αιώνα π.Χ. η Αγνοδίκη, για να σπουδάσει μαιευτική και γυναικολογία, ήταν αναγκασμένη να μεταμφιέζεται σε άνδρα. Τα πράγματα έχουν αλλάξει πολύ από τότε

Σε ορισμένες περιπτώσεις τα πράγματα είναι λίγο πιο εύκολα για τις γυναίκες. Για παράδειγμα, στη Σουηδία παρέχεται συνολική γονική άδεια 16 μηνών. Από το σύνολο αυτό ο πατέρας οφείλει να λάβει τουλάχιστον διμηνιαία άδεια. Δεν είναι τυχαίο ότι σε πολλές σκανδιναβικές χώρες είναι συχνό το φαινόμενο να κατέχουν υψηλές πανεπιστημιακές και ερευνητικές θέσεις γυναίκες. Η Φινλανδή Λέενα Πέλτονεν Παλόπι ήταν από τις πιο επιφανείς επιστήμονες στον χώρο της γενετικής, αλλά και ένα από τα πιο αναγνωρίσιμα, και καλοντυμένα, πρόσωπα στη χώρα της. Υπήρξε πρωτοπόρος στις μελέτες σάρωσης γονιδιώματος (το γονιδίωμα είναι το σύνολο του DNA ενός οργανισμού), στις οποίες προσδιορίστηκαν γονίδια και γενετικοί παράγοντες ρίσκου για την υπέρταση, τη σχιζοφρένεια, τη δυσανεξία λακτόζης και τη σκλήρυνση κατά πλάκας. Στην καριέρα της κατείχε ερευνητικές και πανεπιστημιακές θέσεις στο UCLA, στη Φινλανδική Ακαδημία, στο Πανεπιστήμιο του Ελσίνκι, στο Wellcome Trust Sanger Institute του Κέιμπριτζ και στο Broad Institute.

Στην Ελλάδα οι γυναίκες επιστήμονες σίγουρα δεν απολαμβάνουν σκανδιναβικού τύπου διευκολύνσεις. Η Δάφνη Μαυρογεώργου είναι υπεύθυνη των περιβαλλοντικών προγραμμάτων της Ελληνικής Εταιρείας Περιβάλλοντος και Πολιτισμού και υποψήφια δίδακτωρ στο Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών. «Σήμερα στην Ελλάδα συναντάμε ολοένα και περισσότερες γυναίκες στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος, τόσο στη χάραξη πολιτικής όσο και σε εντακτική δουλειά πεδίου, έρευνας και αποκατάστασης φυσικού περιβάλλοντος», παρατηρεί. Παρ' όλα αυτά ο «αγωγός με διαρροές» παραμένει πραγματικότητα και οι περισσότερες ερευνήτριες που επιδιώκουν θέσεις πανεπιστημιακές νιώθουν ότι για να φτάσουν στο ίδιο επαγγελματικό επίπεδο με τους άνδρες, πρέπει να δουλέψουν σκληρότερα και με μεγαλύτερη αφοσίωση.

Στο εξωτερικό έχουν ιδρυθεί οργανώσεις οι οποίες στοχεύουν στην καταπολέμηση των κοινωνικών στερεοτύπων που απωθούν και αποκλείουν τις γυναίκες από την επιστήμη. Στην Αγγλία για παράδειγμα η ομάδα WISE (Women into Science, Engineering and Construction, www.wiscampaign.org.uk) υποστηρίζει τις γυναίκες που θέλουν να χτίσουν καριέρα ως επιστήμονες ή μηχανικοί. Στην Ελλάδα, μέσω της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας (ΓΓΕΤ) συμμετέχει στην ευρωπαϊκή προσπάθεια για μεγαλύτερη συμμετοχή των γυναικών στην επιστημονική έρευνα. Οπως αναφέρεται στην ιστοσελίδα της (www.gsr.gr), η ΓΓΕΤ «μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος Ανταγωνιστικότητας (ΕΠΑν), προχωρεί σε δύο σημαντικά βήματα: αφενός μεν στην ευαισθητοποίηση της ελληνικής επιστημονικής κοινότητας και του πολιτικού κόσμου γύρω από το

θέμα και αφετέρου στον σχεδιασμό και στην ανάληψη κατάλληλων δράσεων για την αντιμετώπιση του προβλήματος».

Οι γυναίκες έχουν μάθει να γκρεμίζουν στερεότυπα για να επιβιώσουν και να πετύχουν. Στην Αθήνα του 4ου αιώνα π.Χ. η Αγνοδίκη, για να σπουδάσει μαιευτική και γυναικολογία, ήταν αναγκασμένη να μεταμφιέζεται σε άνδρα. Τα πράγματα έχουν αλλάξει πολύ από τότε, αλλά παραμένει γεγονός ότι η επαγ-

γελματική αναρχήρηση είναι δυσκόλη για τις γυναίκες. Ο στόχος μου ήταν να γράψω ένα αισιόδοξο κείμενο, δίνοντας έμφαση σε θετικά στοιχεία. Λίγο πριν τελειώσω το κείμενο όμως μου έστειλε μήνυμα ένας άνδρας συνάδελφος και φίλος, του οποίου την άποψη είχα ζητήσει. Μεταφέρω μέρος του μηνύματος: «Μια από τις σημαντικότερες διαστάσεις του προβλήματος είναι ότι στον χώρο υπάρχουν πολλές κλικές και επιστημονικές "ανδροπαρέες" (old boys' networks), από τις οποί-

ες αποκλείονται οι γυναίκες. Πολλές φορές κατά τις φιλικές και ανεπίσημες συναντήσεις της παρέας λαμβάνονται σημαντικές αποφάσεις, συνθλίβονται επιστημονικά άρθρα, καταστρέφονται επιστημονικές υπολήψεις και χαράσσεται χρηματοδοτική πολιτική». Παρ' όλα αυτά όμως το 2007 στο Πανεπιστήμιο Χάρβαρντ εξελέγη για πρώτη φορά γυναίκα πρόεδρος (η ιστορικός Ντρίου Γκίλπιν Φάουστ) και το 2004, το 2008 και το 2009 το βραβείο Νομπελ Ιατρικής και Φυσιολογίας δό-

θηκε σε γυναίκες επιστήμονες. Τα τελευταία χρόνια η UNESCO, η οποία προωθεί την εκπαίδευση, τις επιστήμες και τον πολιτισμό, σε συνεργασία με την εταιρεία καλλυντικών L'Oréal έχουν θεσμοθετήσει το πρόγραμμα «Για τις γυναίκες στην Επιστήμη» (www.womenin-science.co.uk), το οποίο επιβραβεύει ετησίως, με ένα μεγάλο χρηματικό ποσό, τις προσπάθειες πέντε γυναικών στον χώρο της επιστημονικής έρευνας. Όλα αυτά μας κάνουν λίγο πιο αισιόδοξες.

ΕΡΓΑΣΙΑΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

ΕΙΡΗΝΗ ΒΛΑΧΟΥ ΔΙΚΗΓΟΡΟΣ ΑΘΗΝΩΝ

Μεταβάλλεται το τοπίο στις εργασιακές σχέσεις των γυναικών επηρεάζοντας και τις οικογένειές τους

Κάθε τέλος καλοκαιριού οι συζητήσεις των γονιών στις παιδικές χαρές είναι μονότονες και αγχωμένες. Το θέμα είναι η φύλαξη των παιδιών κατά τη διάρκεια της χρονιάς που αρχίζει. Οι περισσότεροι εργαζόμενοι γονείς περιγράφουν μια καθημερινότητα που περιλαμβάνει μετακινήσεις σε σπίτια γιαγιάδων ή καθημερινό καλωσόρισμα των γιαγιάδων στο σπίτι. Αυτοί θεωρούνται και οι πιο τυχεροί. Άλλοι δεν έχουν βοήθεια και είτε προσλαμβάνουν μια γυναίκα, μετανάστρια ή πιο σπάνια Ελληνίδα, για τη φροντίδα των παιδιών είτε απαριθμούν τους πιο φτηνούς ιδιωτικούς παιδικούς σταθμούς που βρήκαν έπειτα από επίπονη έρευνα είτε δηλώνουν ότι οι μαμάδες δεν μπορούν να κάνουν τίποτε άλλο από το να μείνουν εκτός δουλειάς, τουλάχιστον ως το υποχρεωτικό νηπιαγωγείο, οπότε και θα βγουν ξανά στην αγορά εργασίας. Ας δούμε πόσα θέματα υπάρχουν σε αυτή την εικόνα: ισοτιμία των φύλων, συμφιλίωση επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής στην Ελλάδα, ελληνικό κράτος πρόνοιας και οικογενειακή και επαγγελματική ζωή των Ελληνίδων, γυναίκα μεταναστευτική εργασία στην Ελλάδα, κατά φύλο καταμερισμός της (οικιακής) εργασίας.

Είναι προφανές ότι αυτή η συζήτηση αφορά κυρίως τις γυναίκες. Το φαινόμενο της «διπλής βάρδιας» που πολλές εργαζόμενες γυναίκες είναι αναγκασμένες να κάνουν με την επιστροφή τους στο σπίτι είναι σε πολλές περιπτώσεις καθημερινή πραγματικότητα. Από την άλλη, ενώ και στην Ελλάδα απομακρυνόμαστε από το μοντέλο της διευρυμένης οικογένειας, τουλάχιστον στο επίπεδο της κατοικίας, προς τη «συζυγική οικογένεια» (συγκατοίκηση γονέων και ανύπαντρων παιδιών τους), η διευρυμένη οικογένεια επιβιώνει ακόμη, στον βαθμό που οι γονείς, τις περισσότερες φορές οι γιαγιάδες, βοηθούν τα παιδιά τους στη

φύλαξη των δικών τους παιδιών, στο νοικοκυριό κτλ., αλλά και τα παιδιά αργότερα τους να ανταποδίδουν με τη φροντίδα τους ως ηλικιωμένων. Στην Ελλάδα είναι παλιά ιστορία η υποκατάσταση δομών του κράτους πρόνοιας που σε άλλες χώρες της Ευρώπης είναι αυτονόητες με δίκτυα γυναικών μέσα στην οικογένεια οι οποίες ανταλλάσσουν υπηρεσίες φροντίδας. Πράγματι από έρευνα της ΕΣΥΕ το 2007 προκύπτει ότι με τη φροντίδα των παιδιών ως 12 ετών ασχολούνται κυρίως οι γιαγιάδες. Ποσοστό 80,5% για ηλικίες ως 2 ετών, 56,8% για 3-5 ετών, 21,9% για 6-12 ετών από το entofsfylo.wordpress.gr. Σε άλλο επίπεδο οι τραγικές ελλείψεις του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι ήδη δεν είναι τόσο πολλοί οι ηλικιωμένοι που μοιράζονται την ίδια στέγη με τα παιδιά τους, μετέφεραν τα προηγούμενα χρόνια πολλές από τις υποχρεώσεις φροντίδας, όπως η καθαριότητα, το μαγείρεμα, η φροντίδα παιδιών προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας και η φροντίδα ηλικιωμένων, στην έμμισθη οικιακή εργασία άλλων γυναικών και διαφανόταν ότι αυτή η οικιακή εργασία θα έπαιζε όλο και μεγαλύτερο ρόλο στην αντιμετώπιση κοινωνικών αναγκών φροντίδας.

Και μετά ήρθαν η κρίση, η μείωση των εισοδημάτων και ο φόβος της ανεργίας. Πολλές είναι οι οικογένειες που η οικονομική τους κατάσταση δεν τους επιτρέπει να αφήσουν τα παιδιά τους σε ιδιωτικούς παιδικούς σταθμούς ή να προσλάβουν βοήθεια στο σπίτι. Οι αιτήσεις στους δημόσιους παιδικούς σταθμούς αυξάνονται την ώρα που το κράτος τους αφαιρεί χρηματοδοτήσεις και δεν προσλαμβάνει προσωπικό. Εφέρτος ειδικά πολλοί δημόσιοι παιδικοί σταθμοί σε όλη την Ελλάδα κλείνουν ή υπολειτουργούν λόγω έλλειψης προσωπικού και αφήνουν απ' έξω χιλιάδες βρέφη και νήπια επιστρατεύοντας ακόμη πιο συχνά τις γιαγιάδες για τη φροντίδα τους.

Σε αυτή τη συγκυρία ανακύπτουν μια σειρά ζητήματα γύρω από τις αλλαγές

που θα υποστεί η οικογενειακή και κοινωνική ζωή των εργαζομένων στην Ελλάδα. Το τοπίο στις εργασιακές σχέσεις μεταβάλλεται ριζικά με ανοιχτό το πεδίο για ευέλικτες μορφές εργασίας και οργάνωσης του επαγγελματικού χρόνου. Οι μεταβολές αυτές αφορούν και πάλι περισσότερο τις γυναίκες, αφού αυτές στις περισσότερες περιπτώσεις κάνουν χρήση των δυνατοτήτων για μερική απασχόληση ή ευέλικτο ωράριο. Επίσης τα όρια συνταξιοδότησης των γυναικών αυξάνονται για να εξισωθούν με αυτά των ανδρών. Όλες αυτές οι αλλαγές συντελούνται χωρίς να λαμβάνεται παράλληλα μέριμνα για τη δημιουργία δημόσιων δομών φροντίδας που θα διευκολύνουν αποτελεσματικά τις οικογένειες στη φύλαξη και εκπαίδευση των παιδιών και στη φροντίδα ηλικιωμένων και εξαρτημένων ατόμων. Ορατή είναι πλέον και η μείωση του οικογενειακού εισοδήματος που θα αφαιρεί ολοένα και περισσότερο από τις οικογένειες της μεσαί-

ας τάξης τη δυνατότητα να προσλάβουν βοήθεια για τη φροντίδα των παιδιών και του νοικοκυριού, με αποτέλεσμα να την επωμίζονται και πάλι σε μεγάλο βαθμό οι γυναίκες της οικογένειας.

Η έννοια της συμφιλίωσης της επαγγελματικής και της οικογενειακής ζωής ακούγεται σαν ειρωνεία για τους περισσότερους Έλληνες εργαζομένους και ιδιαίτερα για τις γυναίκες. Πώς θα εκπραστεί η Ελληνίδα από την οικονομική και κοινωνική κρίση που διανύουμε είναι ένα ερώτημα που μένει να απαντηθεί. Θα αναγκαστεί να επιστρέψει στο σπίτι, θα γυρίσει την πλάτη στον γάμο και στη μητρότητα υπεραποζόμενη της επαγγελματικής και προσωπικής της κατακτήσεις και φιλοδοξίες ή θα αναζητήσει μαζί με τους άντρες νέες προοπτικές και διεκδικήσεις στα πεδία της οικογένειας και της εργασίας; Ας ελπίσουμε και ας αρχίσουμε να συζητάμε για το τελευταίο.

Ποιος θα πάει το παιδί στην παιδική χαρά; Παλιότερα μόνον οι γυναίκες

Η ΜΗΤΡΟΜΑΜΜΗ, Ο ΚΕΝΤΑΥΡΟΣ ΚΑΙ Ο ΜΠΟΥΡΚΟΦΥΛΛΕ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ ΔΙΚΗΓΟΡΟΣ, ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Τι γίνεται σε ειδικές περιπτώσεις γυναικείων ρόλων

Σήμερα, λίγο πριν από τη λήξη της πρώτης δεκαετίας του 21ου αιώνα, τα προβλήματα που προκύπτουν ως προς τη νομική και κοινωνική θέση της γυναίκας είναι σε κάποιο βαθμό τα ίδια και γνωστά, περισσότερο οντικά παρά κανονιστικά: Γιατί οι γυναίκες υποεκπροσωπούνται στα ανώτερα επαγγελματικά και οικονομικά κλίμακα, πώς θα σταματήσει η εκμετάλλευση της προσφοράς γενετήσιων υπηρεσιών από το οργανωμένο έγκλημα• θα λέμε βουλευτίνα ή βουλευτρία. Έχουν εμφανιστεί όμως και κάποιες οριακές καταστάσεις, κατά το μάλλον ή ήττον πρωτόγνωρες για την κοινωνία μας. Στις καταστάσεις αυτές ανηχνεύονται τα όρια της γυναικας ως μητέρας, ως αυτόνομης προσωπικότητας, ακόμη και ως φύλου. Δεν είναι ακόμη καθημερινές καταστάσεις, μπορεί όμως να γίνουν. Και, κυρίως, μας λένε πολλά όχι μόνο για την αυτοκατανόηση των γυναικών, αλλά και για τα όρια της ανεκτικότητας όλων μας. Ας τις δούμε:

ΑΜητρομάμη κάποτε ήταν η προς μητρός μάμμη. Εκτός όμως από απλή γιαγιά, η μητρομάμη, πλέον, σε κάποιες χώρες τουλάχιστον, όπως στη Βρετανία, έχει γίνει παρατακτικό σύνθετο: είναι και μητέρα, και γιαγιά, είναι η πραγματική μητέρα σε ηλικία μάρμης• η Elizabeth Adeney στα 66, η Jennifer Hong στα 65, η Omkarī Panwar στα 70 (στοιχεία από Wikipedia). Πρόκειται λοιπόν για τις γυναικας εκείνες που καταφεύγουν σε μεθόδους τεχνητής γονιμοποίησης, κυοφορούν και τίκτουν πράγματι παιδιά, σε ηλικία αν όχι αβραμιαία, πάντως πέραν της φυσιολογικής, εκείθεν της εμπνύουσης. Εγγραφα «αβραμιαία» και δεν ήταν τυχαία.

Ενα υπόλειμμα ανδροκρατίας διαγιγνώσκεται ακόμη στη ρύθμιση του άρθρ. 4 παρ. 1 Ν. 3305/2005, σύμφωνα με το οποίο «Οι μέθοδοι ιατρικής υποβοηθούμενης αναπαραγωγής εφαρμόζονται σε ενήλικα πρόσωπα μέχρι την ηλικία φυσικής ικανότητας αναπαραγωγής του υποβοηθούμενου προσώπου. Σε περίπτωση που το υποβοηθούμενο πρόσωπο είναι γυναίκα, ως ηλικία φυσικής ικανότητας αναπαραγωγής νοείται το πεντηκοστό έτος».

Η απαγόρευση ασφαλώς καταλαμβάνει τόσο άνδρες όσο και γυναίκες, άρα εκ πρώτης όψεως δεν συνιστά έμφυλη διάκριση, άλλοστε έχει τεθεί, υποτίθεται, χάριν του συμφέροντος του τέκνου. Το σημείο αυτό όμως δεν είναι τόσο απλό όσο φαίνεται σε μια επιπόλαια θεώρη-

ση. Αλήθεια, τι είδους προστασία του κυοφορουμένου είναι εκείνη που, προκειμένου να μη ζήσει τάχα μια παιδική ηλικία με ηλικιωμένους γονείς, του απαγορεύει να γεννηθεί; Προκρίνει δηλαδή την αναπαρξία της ύπαρξης; Και μάλιστα, χωρίς να λαμβάνει υπόψη τη γνώμη των υποψήφιων γονέων; Στην πραγματικότητα λοιπόν, και υπό συνολική θεώρηση του πράγματος, η απαγόρευση λειτουργεί καθαρά εις βάρος της γυναίκας: κανείς δεν εμποδίζει τον άνδρα που το επιθυμεί να τεκνοποιήσει σε αβραμιαίο γήρας (ούτε και θα μπορούσε άλλωστε).

Συνεπώς, αν και δεν μοιάζει εκ πρώτης όψεως αυθαίρετη η απαγόρευση της μητρομάμης (η ίδια η φύση την έχει θέσει!), στην πραγματικότητα είναι, διότι αντιστρατεύεται την ανθρώπινη πρόοδο. Η φύση άλλωστε είχε αποφασίσει ότι κάποιες γυναίκες δεν μπορούν να συλλάβουν. Μέχρι που γεννήθηκε η Λουίζ Μπράουν.

ΒΑς επιχειρηματολογήσω κάπως έτσι: «Το στρινγκ είναι το σύμβολο της υποταγής της γυναικείας σάρκας στο ανδρικό εξουσιαστικό βλέμμα. Σφραγίζει την ιδιαίτερη θέση της γυναίκας στη φελλοκρατική κοινωνία: τη θέση του πορνογραφικού αντικειμένου, της σπερματοδόχου, της παιδοποιού. Οι στρινγκοφορούσες, έχοντας υποστεί ολοκληρωτική πλύση εγκεφάλου από την κοινωνία της ευδαιμόνης καταναλώσης, έχουν πειστεί και οι ίδιες ότι τάχα τις καθιστά θελκτικές, ποθητές, πιο θηλυκές. Δεν έχουν καμία απολύτως ελευθερία βούλησης, δεν μπορούν να συνανέσσουν, όχι περισσότερο από τα κορίτσια που κρύβονται κλετοριδεκτομή. Νομίζουν ότι θέλουν να φοράνε αυτό το σύμβολο καταπιέ-

σης, αλλά στην πραγματικότητα δεν θέλουν. Μπορεί να είναι ικανές να νυμφευθούν, να συντάξουν διαθήκη, να ψηφίσουν, να μεταναστεύσουν, να αλλάξουν το όνομα ή το φύλο τους, αλλά δεν είναι ικανές να διαλέξουν το περιεχόμενο της ιματιοθήκης τους. Το στρινγκ πρέπει να απαγορευθεί διά νόμου χάριν της πραγματικής ισότητας των φύλων».

Μια τέτοιου είδους επιχειρηματολογία θα έπαιθε λίγους, ελπίζω κανέναν. Αν αλλάξουμε όμως λίγες λέξεις θα αντιμετωπίσουμε ένα από τα καυτά θέματα των ημερών: αρκεί όπου «στρινγκ» να θέσουμε «μπούρκα», όπου «θελκτικές» «σεμνές» και όπου «ισότητα των φύλων» «κοσμικό κράτος». Το πρόσημο αλλάζει, αλλά η ουσία καθόλου.

Αν τίθεται τάχα θέμα ανθρωπίνων δικαιωμάτων με την μπούρκα ή το νικάμπ, τίθεται όχι μόνο σε δημόσιους χώρους, αλλά παντού (όπως απαγορεύεται να δέρνουμε τη γυναίκα μας και στο σπίτι, και στην πλατεία). Αν τίθεται τάχα θέμα δημοσίας τάξεως, τίθεται εξίσου και με τις αποκρίτικες μάσκες και τίθεται μόνο όπου και όταν ζητείται η απόδειξη της ταυτοπροσωπίας και όχι όταν μια γυναίκα βγαίνει για ψώνια με τις φίλες της.

Το ζήτημα δεν είναι (μόνο) κάποιου είδους σύγκρουση του Ισλάμ με τις δυτικές αξίες. Είναι περισσότερο ζήτημα σύγκρουσης δύο εκδοχών της Δύσης, δεδομένου ότι οι δυτικές αξίες όντως τίθενται σε δοκιμασία εν προκειμένω, πλην όμως άλλα κελεύουν. Δυτική αξία είναι η *ενδυματολογική ελευθερία*, που καίτοι σε παρωχημένη και σχεδόν άχρηστη τη διάταξη του άρθρ. 353 παρ. 1 ΠΚ περί προσβολής της δημοσίας αιδούς, δυτική αξία, ακόμη περισσότερο,

είναι η *θρησκευτική ελευθερία*, που επιτάσσει σεβασμό στην έκφραση των θρησκευτικών πεποιθήσεων του πολίτη. Δυτική αξία είναι η *ανεκτικότητα*, που ορίζει, μεταξύ άλλων, ότι κρατάμε τα πληγμένα συναισθήματα που μας προξενούν οι αυτοαναφορικές πράξεις των άλλων για τον εαυτό μας. Δυτική αξία είναι η επιφυλακτικότητα και η δυσπιστία απέναντι σε κάθε αοριστολόγο επίκληση της δημοσίας τάξεως. Δυτική αξία είναι η αρχή *volenti non fit injuria*, που δίνει το πρωτείο στις επιλογές του πολίτη, πέρα και πάνω από «αντικειμενικές αρχές της ενόμου τάξεως», «θεσμικές εγγυήσεις» και λοιπό μεταμφιεσμένο κηδεμονισμό.

Υποτίθεται βέβαια ότι η απαγόρευση γίνεται χάριν των γυναικών, και μάλιστα των μπουρκοφορουσών. Αλλά ο μπουρκοφύλλας εκείνη θα συλλάβει και σε εκείνη θα κόψει το πρόστιμο. Πάντα για το καλό της.

ΓΟ Μπακ Εϊντζελ είναι ένας ωραίος άνδρας. Όχι επαμφοτερίζον, αλλά αποφασιστικά αρρενωπός, με τα γυμναστηριασμένα μπράτσα του, το ζυρισμένο κεφάλι, τις απειλιπτικές δερματοστιξίες και τα επαρχιώτικα μυστάκια του. Τυχάγει επίσης και εξαιρετικούς επαγγελματίες στο είδος του: είναι πορνογραφικός πρωταγωνιστής. Σε μια εποχή όπου τα όρια των φύλων γίνονται θολά, που ακούγεται ότι «γέμισα αδελφές στην πλεώραση» και ότι «οι γυναίκες ψάχνουν τους άνδρες με το δίκαννο», ω, ο Μπακ Εϊντζελ είναι ένας παραδοσιακός άνδρας.

Ο Μπακ έχει όμως και μία ιδιότητα ακόμη: είναι γυναίκα.

Ο Μπακ πάντα ένωθε άνδρας. Άνδρας εγκλωβισμένος στο σώμα μιας γυναίκας, είναι η χαρακτηριστική φράση που διαβάσει κάποιος σε παρόμοιες περιπτώσεις. Και αφού το βιολογικό φύλο διέφερε από το κοινωνικό, ο Μπακ θα μπορούσε να μεταβεί στο πραγματικό του φύλο: να γίνει ιατρικά και νομικά άνδρας.

Δεν το έπραξε όμως, τουλάχιστον καθ' ολοκληρίαν. Ακολούθησε ορμονική θεραπεία, η οποία μετέβαλε τα δευτερεύοντα χαρακτηριστικά του φύλου του, διατήρησε όμως τα γυναικεία γεννητικά του όργανα και, ποιος ξέρει, ίσως μια μέρα γίνει και μητέρα. Δεν θα είναι η πρώτη (πρώτος;) άλλωστε. Μέχρι τότε, ο Μπακ ζει και βασιλεύει κατά νόμον γυναίκα και κατά κόσμον άνδρας, σαν νέος Ερμαφρόδιτος, σαν ήμι-θηλυός Κένταυρος, που συνδυάζει αρρενωπότητα και μήτρα, άρρεν πάνω από τη μέση και θήλυ κάτω από αυτήν.

Αλλά τελικά σημασία έχει τι αισθάνεται κανείς μέσα του.

Το ζήτημα δεν είναι (μόνο) κάποιου είδους σύγκρουση του Ισλάμ με τις δυτικές αξίες. Είναι περισσότερο ζήτημα σύγκρουσης δύο εκδοχών της Δύσης, δεδομένου ότι οι δυτικές αξίες όντως τίθενται σε δοκιμασία